

Demmel József¹

A csillagász és a törzsfőnökök

Milan Rastislav Štefánik utolsó konfliktusa Magyarországon

Milan Rastislav Štefánik (1880–1919) Szlovákiában az elmúlt évtizedekben a legismertebb, legjelentősebbnek tartott történelmi személyiséggé vált.² A Csehszlovákia első világháború utáni megalapításában oroszánrészt vállaló férfiról már könyvek tucatjai jelentek meg, és a legjelentősebb szlovák történelmi személyiségekről szóló szavazásokon is általában az első helyen végez.³ Magyarországon ezzel szemben alig ismert, ami persze általában is jellemző a szlovák történelemre és a szlovák történelmi személyiségekre, Štefánik esetében azonban ez – elsősorban különleges életpályája miatt – hatványozottan igaz. Hiszen az 1880-ban, a Nyitra vármegyei Košariskán⁴ született Štefánik rögtön

¹ Nemzeti Közszerológáti Egyetem Eötvös József Kutatóközpont, Közép-Európa Kutatóintézet, Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava; Demmel.Jozsef.Viktor@uni-nke.hu. A szerző a tanulmány írása idején a Nemzeti Közszerológáti Egyetem Eötvös József Kutatóközpont Közép-Európa Kutatóintézetének szenior ösztöndíjasa volt.

² Legújabban lásd róla Michal Kšiňan: *Milan Rastislav Štefánik. The Slovak National Hero and Co-Founder of Czechoslovakia*. London, Routledge, 2021; Michal Kšiňan: *L'homme qui parlait avec les étoiles: Milan Rastislav Štefánik, héros franco-slovaque de la Grande Guerre*. Paris, Eur'Orbem Éditions, 2019; Michal Kšiňan: *Milan Rastislav Štefánik. Muž, ktorý sa rozprával s hviezdami*. Bratislava, Slovart, 2021; A magyar szakirodalomból kiemelendő a következő cikk: Matus László: A világjáró szlovák drótos: M. R. Štefánik életpályája. *Világtörténet*, 24. (2002), 2. 20–44.

³ Najväčší Slovák [„A legnagyobb szlovák”]. *Wikipédia*, 2022. szeptember 24. Magyarul erről lásd Demmel József: Ki a legnagyobb szlovák? *Ludovika.hu – Horizontok Blog*, 2022. február 16.

⁴ Az itt bemutatott történet szinte teljes egészében a mai Szlovákia területén játszódott, döntően Nyitra és Pozsony vármegyei településeken. Az olyan településeknél a magyar elnevezéseket használok, amelyeknek a vizsgált korszakban volt általánosan elfogadott és használt magyar neve (például Bazin, Vágújhely). Olyan szlovák települések esetében azonban, amelyeknek ekkoriban a hétköznapi használatban csak szlovák nevük volt, meghagytam a szlovák alakot, ugyanis náluk az 1913-as helységnév-magyarosítás során kiötlött nevek sokszor nemcsak erőltetettek, de félrevezetők is. Hogy csak két fontos példát hozzak: Milan Rastislav Štefánik Kosarasra magyarosított szülőhelyének semmi köze a kosarakhoz/kosárfonáshoz, hanem a környéken általános állattenyésztő-bórkészítő életmódra utal, míg édesapja szülőhelyének, Krajnének a neve feltehetően az adott település perifériális elhelyezkedését hangsúlyozza, és nem sok köze van a Karajhoz, ahogy 1913-ban magyarul elnevezték.

az érettségi után, tizennyolc évesen elhagyta az országot, és néhány alkalmat kivéve (amikor szüleit, testvéreit vagy szlovák barátait látogatta meg rövid időre) soha többé nem tért vissza. Az első világháború alatt mint a francia hadseregben szolgáló katonatisztról és diplomatáról, illetve a Csehszlovák Nemzeti Tanács alelnökéről természetesen még kevesebb információ érkezhett róla az országba. A háború utáni hónapokat is Vlagyivosztokban, Pekingben, Sanghajban, majd Udinében töltő férfi nevét Magyarország igazán csak az 1919-ben váratlanul bekövetkezett halála után ismerte meg. Hogy magyar recepcióját mennyire meghatározta a személye köré épített csehszlovák állami propaganda, azt jól mutatja, hogy az egyébként magyarországi születésű, elkötelezett szlovákok a magyar sajtóban szinte kizárólag a csehszlovák állam politikusaként, sőt, olykor „cseh tábornokként” mutatták be.⁵

Egyetlen, szabályt erősítő kivétel van, amikor a magyar sajtó – méghozzá sok évvel a meghatározó politikai szereplése előtt – részletesen foglalkozott vele. Štefánik ugyanis, aki ekkoriban Franciaországban dolgozott csillagászként, 1907 márciusában épp egy turkesztáni expedíciót befejezve utazott vissza Párizsba, s útközben Magyarországra, szüleihez is betért. A rokonlátogatás után ellátogatott a Pozsony megyei Bazinba (Pezinok), megnézni a képviselőválasztást, este pedig testvérével és régi barátjával együtt felszálltak a Pozsony (1919-ig Prešporok, ma Bratislava) felé tartó vonatra. Itt aztán olyan konfliktusba keveredett, amelynek önmagán messze túlmutató jelentősége volt, és amely egyébként a magyarországi közéletben is hatalmas hullámokat vetett,⁶ elsősorban annak köszönhetően, hogy Štefánik részletesen leírta az esetet, és elküldte több magyar napilapnak is. Érdekes ebből hosszabban idézni:

⁵ Például Štefánik cseh tábornok anyjának nyilvános vádja Benes külügyminiszter ellen. *Magyarország*, 1922. augusztus 13. 3; Cseh szoborleplezés Nagyszombaton. *Szózat*, 1924. október 24. 7; „Bethlen francia, sőt normandiai származású...” De Monzie könyve Bethlenről, Primo de Riveráról, Pilsudskyról, Stefanik cseh tábornokról stb. *Magyarország*, 1927. október 23. 2; A kassaiak nem felejtenelek... *Dunántúl*, 1934. november 11. 1.

⁶ Štefánik levelezéséből tudjuk, hogy a konfliktusról szóló híradás az ország legtávolabbi szegleteibe is eljutott. Slovenský národný archív, Bratislava, (SNA) osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 11. i. č. 348. Chovan Jolán Štefánik Milánnak 1907. április 15.; SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 11. i. č. 349. Chovan Emilia Štefánik Milánnak 1907. március 28.

1. kép: Milan Rastislav Štefánik 1905-ben

Forrás: Slovenský národný archív, osobný fond Vavra Šrobára. Ič. 1026. č. šk. 24.

„[...] bejött Szmrecsányi György néppárti képviselő ur s bemutatkozás nélkül tótul kérdezte tőlünk, vajjon csehek vagyunk-e s a választáson voltunk-e. Elmondtuk, hogy a választáson voltunk, de csehek nem vagyunk, hanem tótok s azután a társalgást én és tanár barátom magunk között tót nyelven folytattuk. Ekkor jöttek be a fülkébe Kovács és Csizmazia néppárti képviselők, a kik előtt Szmrecsányi ur – láthatóan reánk is czélozva – művelt emberhez legkevésbé sem illő módon kutyáknak, bitangoknak, gazembereknek, népbolondítóknak, népcsalóknak stb.-nek nevezte el fennhangon a távollévő Szkicsák, Juriga és Hodzsa tót képviselőket s más tót intelligens embereket. Erre magyar nyelven udvariasan

tudtára akartam adni az imént bennünket megszólító Szmrecsányi urnak, hogy magyarul is jól értünk s beszélünk, nehogy akaratlanul tanúi legyünk intim természetű politikai társalgásnak. De be sem fejezhettem mondatomat, oly iртóztató lármát csapott erre a három néppárti törzsfőnök. Hozzájuk csatlakozott még Bresztyenszky néppárti törzsfőnök is, ki a szomszéd fülkében otthagyva Csitáry és Ernst képviselő urakat, átjött, magával hozván egy furkósbotot s azt Szmrecsányi urnak kezébe nyomta azzal a megjegyzéssel, hogy »aztán csak el ne törd«. Én a barátommal tovább társalogtam tőtul, a néppárti urak pedig tovább hőködtek – a távollevők és a mi rovásunkra. Egyszerre azonban a mellettem ülő Kovács ur ream rival, ezt mondván: »Megtiltom, hogy itt tőtul beszéljenek és ha még egy tőt szót szól, a pofájára csapok, vagy lelövöm, mint a kutyát«. Szmrecsányi ur pedig ezt mondta: »Én meg szétloccsantom az agyvelejét«. Később Kovács ur még a revolverét is előkészítette. [...] Miután még kimenetemet gyerekes módon meg akarta hiúsítani Kovács törzsfőnök azáltal, hogy egyszerűen elállotta az utamat, keresztbetéve lábát a két ülésre és kijelentve, hogy »nem engedem ki, mert nem akarom« – a vonat Pozsonyba beérkezett.”⁷

2. kép: A pozsonyi főpályaudvar 1903-ban, ahová Štefánik megérkezett

Forrás: Fortepan / Magyar Földrajzi Múzeum / Erdélyi Mór cége

Szmrecsányi hamarosan válaszolt a levélre, és bár a konfliktus tényét megerősítette, az ő narratívája szerint Štefánik volt az, aki beleszólt egy magántermészetű beszélgetésbe, míg az erőszakkal való fenyegetésről azt írta: „szemenszedett

⁷ [Milan Rastislav Štefánik]: Vasúti kaland. *Az Ujság*, 1907. március 24. 12; [Milan Rastislav Štefánik]: Kirgizek közt – magyarok közt. *Népszava*, 1907. március 24. 7.

hazugság”.⁸ Bresztyenszky Kálmán néppárti képviselő is hozzászólt a vitához, természetesen Szmrecsányi verzióját erősítve.⁹ Štefánik viszontválaszában továbbra is ragaszkodott a saját történetéhez, Szmrecsányiékát vádolva hazugsággal és gyáva, férfiatlan viselkedéssel.¹⁰ A súlyos, mindkét oldalról elhangzott becsületsértések ellenére ezzel a sajtóvita véget is ért.¹¹

Ennek ellenére érdemes az üggyel részletesebben is foglalkozni és feltárni a forrongó indulatok hátterét. Ugyanis a történetet nagyító alá téve jól láthatóvá válnak a századforduló utáni évek magyar nemzetiségi politikájának viszszasságai, illetve a szlovák elitnek a magyar politikai elitről, és az ezen elit által dominált magyar államról alkotott képe. Külön súlyt ad a vizsgálatnak, hogy akinek a szemüvegén keresztül nézzük ezt a világot, az az ember, akinek a szlovákok közül a legnagyobb szava volt Közép-Európa háború utáni átrendezésében, az Osztrák–Magyar Monarchia felszámolásában. Ráadásul, ha a sokszor absztrakt, elvont nemzeti nagyelbeszélések helyett ezen a – szlovák szempontú – megéléstörténeten keresztül próbálunk a szlovák–magyar viszony és a nemzetiségi kérdés korabeli történetére nézni, a konfliktusnak olyan rétegei bontakozhatnak ki, amelyek mindeddig csak homályosan vagy egyáltalán nem voltak láthatók.

⁸ Affér a vasúti kocsiában. *Pesti Napló*, 1907. március 27. 10. Štefánik verzióját erősíti öccse visszaemlékezése. Ladislav Štefánik 1938-as visszaemlékezésében szintén beszél a fegyveres fenyegetésről. Ladislav Štefánik: *Můj brat generál dr. Milan Rastislav Štefánik*. In Štefan Osuský – Bohdan Pavlů (szerk.): *Štefánik. Kniha prvá: spomienky a postrehy*. Praha, Zväz slovenského študentstva, 1938. 48; Harmadik útítársuk, Milan Rastislav Štefánik közeli barátja, Žiga Zigmundík ekkor már régen elhunyt, Štefánikkal folytatott bizalmas leveleit pedig elégette. Ján Zikmundík: *Rozpomienka na M. R. Štefánika*. In Arnošt Bareš (szerk.): *Štefánikův memoriál*. Praha, Památník odboje, 1929. 58.

⁹ Bresztyenszky Kálmán: Vasúti kaland. *Az Újság*, 1907. március 29. 8.

¹⁰ Štefánik Milán: Vasúti kaland. *Az Újság*, 1907. március 31. 10.

¹¹ Egy sajtóper viszont követte még a vitát, abban azonban már sem Szmrecsányi, sem Štefánik nem szerepelt. Štefánik ugyanis Kovács Pál képviselő megnevezésekor tévedett, valójában Mednyánszky László, az illavai (Ilava) körzet néppárti képviselője volt az, akit Kovácsként megnevezett. Bár második levelében bocsánatot kért, Kovács mégis pert indított. Az újság azonban, amely a levelet közölte, nem érte el Štefánikot, így a szerkesztő vállalta a felelősséget, mire Kovács visszalépett a vádtól. Vasúti kaland. *Az Újság*, 1907. március 27. 10; Az elpárolgott levélíró. *Az Újság*, 1908. június 21. 16.

Egy incidens története

Egy választási konfliktusnál magától értetődő módon merül fel, hogy az álláspontok ütköztetése révén a régóta népszerű történetírói műfajjá, úgynevezett incidenstörténetté formáljuk az elbeszélést. Ebben az egyébként kifejezetten piacképes műfajban ugyanis a történész egy általa kiválasztott látványos, drámai vagy tragikus eseményre fókuszál, és megpróbál a nyomába eredni annak, hogy mit jelentettek az adott események azoknak, akik átélték őket, azaz megpróbálja rekonstruálni a résztvevők igazságát.¹² A legtöbb ilyen munka azonban túlzottan is a rendkívüli eseményekre koncentrál, és kevésbé azokra a folyamatokra, amelyek elvezettek az adott konfliktusig. Az incidenstörténet-írással azonban csak az egyik probléma, hogy a szenzációéhség (pontosabban az a jelenség, amit Robert Darnton némi malíciával és sok humorral „macskára ültet” effektusként jellemez)¹³ félreviheti a kutatást. Sokkal nagyobb gond, hogy a legtöbb esetben a történész valójában nem is ér el a kutatás végén a történet magjáig. Hiába járja körbe sokféleképp, a cselekmények belső, emberi mozgatórugóihoz nem fér hozzá – a sok egyéni igazság között egyszerűen elveszik a lényeg.¹⁴ Hiszen Natalie Zemon Davis például hiába írt remek és azóta is óriási hatású munkát Martin Guerre hazatéréséről,¹⁵ valójában a könyv elolvasása után sem jutunk közelebb a rejtély megoldásához.¹⁶ Vagy, hogy egy másik, szintén klasszikus munkát hozzunk példának: Jan T. Gross könyvéből megtudhatjuk, hogy egy

¹² Nem véletlen, hogy számos ilyen műből filmadaptáció is készült, például Ridley Scott vagy Paul Verhoeven rendezésében. (Judith C. Brown: *Szemérmetlen cselekedetek. Egy leszbikus apáca élete a reneszánsz Itáliában*. Ford. Pap Vera-Ágnes. Budapest, Osiris, 2001; Eric Jager: *Az utolsó párbaj. Igaz történet bűnről, botrányról, istenítéletről*. Ford. Bori Erzsébet. Budapest, Gabo, 2021.) A Natalie Zemon Davis könyvéből (Natalie Zemon Davis: *Martin Guerre visszatérése*. Ford. Lafferton Emese – Sebők Marcell. Budapest, Osiris, 1999.) készült francia filmnek pedig amerikai remake-je is született.

¹³ „Amikor egy-egy meglepő múltbeli incidensre bukkannak a levéltárban, a történészek azt mondogatják, elveszett hangokra találtak. Természetesen nem hallanak semmit; csak meglátják egy réges-régi élet egy darabkáját, amely lángra gyújtja képzeletüket. F. M. Powicke, a régi oxfordi iskola egyik tiszteletre méltó középkortörténésze kognitív kizökkenésnek nevezte ezt az élményt: »Néha, amikor egy sor lepecsételt vagy nyílt királyi levélen dolgozom, különös érzésem támad; a holt bejegyzések egyszer csak életre kelnek. Olyan ez, mint amikor az ember beül a székébe, majd ráébred, hogy a macskára ült.«” Robert Darnton: Egyik este. *BUKSZ*, 16. (2004), 3. 287.

¹⁴ Darnton (2004): i. m. 282.

¹⁵ Davis (1999): i. m.

¹⁶ Darnton (2004): i. m. 282.

kelet-európai kisváros egyik fele *hogyan* meszázolta le a másik felét a második világháborúban a német megszállás alatt,¹⁷ hosszasan, naturalisztikusan olvashatunk minden borzalmas részletről – csak épp azt nem tudjuk meg, *miért*: milyen folyamatok vezettek odáig, hogy a jedwabnei lengyelek rátámadjanak a generációk óta velük élő zsidó szomszédokra.¹⁸

Éppen ezért Štefánik és Szmrecsányi konfliktusa kapcsán engem csak kevéssé érdekel, hogy az adott szituációban, a vasúti fülkében ki provokált kit, „kinek volt igaza”, ki viselkedett a résztvevők közül gögösen vagy épp korrekten, ki volt az agresszor vagy épp a szájhős. Milan Rastislav Štefánik és Szmrecsányi György „igazságánál” számomra sokkal izgalmasabb a vitájuk azon része, amely a vasúti fülkén kívül zajlott.¹⁹ Milyen közelmúltbeli nagypolitikai folyamatok álltak ennek a tesztsterontól fűtött kötözködésnek a háttérében? Mit mondanak el Štefánik indulatai a magyarországi szlovák politikai reprezentáció aktuális lehetőségeiről és korlátairól, a politikában aktívan részt venni akaró szlovákok hétköznapi tapasztalatairól? Milyen praktikus politikai tapasztalatok állhatnak a néppárti képviselők dühe mögött? Egyáltalán, személy szerint Štefánik és Szmrecsányi milyen „csomaggal” szállt be a fülkébe, azaz személyiségük, önképük, önreprezentációjuk hogyan befolyásolta őket?

¹⁷ Jan Tomasz Gross: *Szomszédok. A jedwabnei zsidók kiirtása*. Ford. Andor Mihály. Budapest, Új Mandátum – Max Weber Alapítvány, 2004. 13.

¹⁸ Egyetlen, mindössze négyoldalas fejezetben látható a szándék, hogy beazonosítsa a szerző, honnan eredeztethető a borzalmakhoz vezető feszültség, egy tétova kérdésfelvetésnél azonban nem jut tovább. Gross (2004): i. m. 111–114; Erről lásd még Darnton (2004): i. m. 283; Bolgár Dániel: Incidenstörténelem és mikrotörténelem. [Sic!] In Papp Gábor – Szijártó M. István (szerk.): *Mikrotörténelem másodfokon*. Budapest, L'Harmattan, 2010. 49–81.

¹⁹ Szijártó M. István inspiráló hasonlatával élve tehát ebben a „kis” történetben ráismerhetünk a „nagy történetre”, egy aprólékosabb kis képből, egy hétköznapi történetből fraktálként bontakozhat ki a hasonló szerkezetű nagy egész. A vasúti fülkében történt látszólag banális eset ugyanis önhasonló a korabeli szlovák–magyar viszonyra, mintázatában pedig felismerhető a „nagy egész”, a szlovák–magyar vita végleges elfajulásának a folyamata, és végső soron kibontható belőle a nem magyar anyanyelvű magyarországi állampolgárok hátrányos megkülönböztetésével kezdődő és az első világháború utáni összeomlásig vezető folyamat, és összeköthető a fent a lenttel, a hétköznapi szócsata a nemzetiségi kérdés nagypolitikai problémáival. Szijártó M. István: Előszó. In Papp Gábor – Szijártó M. István (szerk.): *Mikrotörténelem másodfokon*. Budapest, L'Harmattan, 2010. 12–16; Szijártó M. István: *A történelem mikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata*. Budapest, L'Harmattan, 2014. 273.

Ami Magyarországon történt

1867 és 1914 között tizennégy parlamenti választást tartottak Magyarországon, amelyek azonban csak fenntartásokkal tekinthetők valódi, demokratikus népképviselési választásnak.²⁰ Ugyanis általában nem a választáson esélyes pártok versenyéről volt szó: egy-két esettől eltekintve a választásokon egyetlen körülmény volt kérdéses, az, hogy a hatalmon lévő kormánypárt mekkora többséggel nyeri meg az új választást. Hatványozottan igaz volt ez az 1875 utáni időszakra, a Deák-párt és a Balközép egyesítése után ugyanis az ellenzéknek már elvi esélye sem volt a többség megszerzésére – egyszerűen nem indítottak ehhez elegendő számú képviselőjelöltet.²¹

Ennek a politikai helyzetnek a kontextusai közül itt csak azt az egyet érdemes említeni, hogy a megyéket irányító főispánok közvetlenül a belügyminiszternek feleltek. Ez ugyanis a gyakorlatban azt jelentette, hogy a kormánypárt jelöltjei élvezték a helyi államapparátus, a választási bizottság és a katonai, rendőri karhatalom teljes körű támogatását. Bár Mikszáth Kálmán írásaiban az ilyen választásokat mindig derűs iróniával ábrázolta, a valóság ennél sokkal sötétebb volt: a mindenkori ellenzéki képviselőjelölteknek (és így a nemzetiségi képviselőjelölteknek is) a mandátumszerzését hivatalos, intézményesített választási korrupció, hatalmi visszaélés, nem ritkán súlyos, egy-egy országos választáson akár több tucat halálos áldozattal is járó erőszak akadályozta meg.²² Ebben rejlik a korabeli szlovák politikai passzivitás gyökere is: 1865-ben ugyan még nagy lelkesedéssel vetették magukat a választási küzdelembe – a szlovák nemzeti mozgalom legfelkészültebb tagjai tucatnyinál is több, szlovák anyanyelvűek által

²⁰ Gerő András: *Az elsőpró kisebbség. Népképviselés a Monarchia Magyarországon*. Budapest, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2017.

²¹ Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. *Parlament, pártok, választások*. 2. bővített és átdolgozott kiadás. Budapest, ELTE Eötvös, 2008. 142–143.

²² A dualizmus kori politikai korrupció az utóbbi években kiemelt figyelmet kapott, lásd például Cieger András: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországon. 1867–1918*. Budapest, Napvilág, 2011; Cieger, András: *Voľby a korupcia v dualistickom Uhorsku (1867–1918)*. In Peter Šoltés – László Vörös (szerk.): *Korupcia*. Bratislava, VEDA – Historický ústav SAV, 2015. 134–176; Judit Pál: *Volebná korupcia v Sedmohradsku na začiatku obdobia dualizmu (1867–1872)*. In Peter Šoltés – László Vörös (szerk.): *Korupcia*. Bratislava, VEDA – Historický ústav SAV, 2015. 180–208; Legutóbb lásd Vörös László kiváló tanulmányát: *László Vörös: Politikák korrupcia a parlamentné voľby v Uhorsku v období dualizmu*. In László Vörös (szerk.): *Politická korupcia na území Slovenska a Čiech v 19. a 20. storočí*. Bratislava, VEDA – Historický ústav SAV, 2020. 83–125.

lakott szavazóközrétben jelöltették magukat²³ –, a hivatalosan elvileg semleges választási szervek szélsőséges visszaélései miatt azonban több helyen már el sem indulhattak,²⁴ mindenhol máshol pedig nehezen hihető arányú vereséget szenvedtek. Például František Sasinek Vágújhelyen (Nové Mesto nad Váhom) 0,27%-ot szerzett ellenjelöltje 99,63%-ával szemben.²⁵ Ezt követően regisztrálhatunk ugyan néhány erőtlén próbálkozást, 1875-től azonban felhagytak még a kísérletezéssel is. A praktikus döntésből hamarosan elvi meggyőződés lett, a tudatosan felvállalt passzivitás politikája.²⁶

Az alkotmányos politikai életben csalódott, magukat másodrendű állampolgároknak érző szlovákok csak közel egy generációval később, az 1890-es évek közepén kezdtek el újra aktivizálódni. Az igazi áttörést, a politikai életbe való újbóli becsatlakozás lehetőségét azonban nem a sokat emlegetett 1895-ös nemzetiségi kongresszus hozta el,²⁷ sokkal inkább egy új magyar párt, a Katolikus Néppárt felbukkanása, amely új törésvonalat hozott létre a magyar politikában. Korábban ugyanis a magyar politikai életet, a magyar pártrendszert az úgynevezett közjogi kérdés, vagyis a kiegyezéshez való viszony (annak elfogadása vagy elutasítása) határozta meg.²⁸ A hatalmát veszítő arisztokrácia által életre hívott új mozgalom viszont az újkonzervativizmus felől érkezett, és a Wekerle-kormány egyházpolitikai reformjai elleni tiltakozások során aktivizálódott. A sikeres politikai fellépéshez azonban természetesen szükség volt politikusokra és szavazókra is: itt találkozott – egy időre – az új, egyelőre széles választói tömegeket nélkülöző magyar párt és a passzivitás politikáját egyre inkább béklyónak érző szlovák nemzeti mozgalom érdeke.²⁹

A Néppártnak indulásakor ugyanis elemi érdeke volt, hogy minden olyan erőt mozgósítson maga mellett, amely szemben állt a kormánnyal – és ebben komoly szerepet kaptak a szlovák anyanyelvű katolikus választók tömegei is.

²³ Programmy našich kandidátov. *Pešťbudínske Vedomosti*, 1865. október 31.

²⁴ Így lehetetlenült el például a magyar–szlovák politikai együttműködés, a nemzetiségi tolerancia emblematikus alakjának, Ján Paláriknak az indulása. *Pešťbudínske Vedomosti*, 1865. november 3.

²⁵ Štátný archiv, Ivánka pri nitre, Nitrianská župa I. ŽV a ŽMV, e) Ústredný volebný výbor. Zápisnica o priebehu volieb 1861, 1865, 1869.

²⁶ Polányi Imre: *A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987. 89–96.

²⁷ Polányi (1987): i. m. 107–117.

²⁸ Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Budapest, Korona, 1999. 49.

²⁹ Szabó Dániel: A Néppárt megalakulása. *Történelmi Szemle*, 20. (1977), 2. 169–170, 176.

A Néppárt politikusai ugyanis már a párt létjogosultságát is hatalmas, többnyire a szlovák nyelvterületen rendezett tömegrendezvényekkel támasztották alá. A szónoklatok szlovákul is elhangzottak, de a párt választói bázisát tekintve talán ennél is beszédesebb, hogy például a nagytopolcsányi (Topoľčany) gyűlés határozatainak 16 ezer kinyomtatott példánya közül 11 ezer volt szlovák nyelvű.³⁰ Ezek után szinte magától értetődő, hogy a megalakuló Néppárt programjában is deklarálta, hogy „a nemzetiségek iránt teljes előzékenységgel kíván viselkedni”.³¹ Kimondták azt is, hogy a nem magyarok nyelvi és kulturális igényeit méltánylandónak tekintik egészen addig, amíg az az ország integritását nem veszélyezteti.³² Annak kimondása, hogy egyáltalán létezhetnek ilyen igények, ebben az időben már önmagában is komoly politikai paradigmaváltást jelentett a magyar közéletben.³³

A Néppárt ezen nemzetiségpolitikai hozzáállása miatt természetesen a szlovák mozgalom reményt keltő potenciális szövetségesként tekintett rá, így az 1895-ös nemzetiségi kongresszust is szervező Miloš Štefanovič³⁴ aktivitása nyomán hamarosan tárgyalóasztalhoz ültek a felek. A néppárti vezetők kifejezetten nagyvonalú gesztust tettek: a Molnár János által kezdeményezett, majd Rakovszky István által Vágújhelyen folytatott tárgyalásokon felkérték a Szlovák Nemzeti Pártot, hogy a szlovák lakosságú választóközetekben – akár 20-30 helyen is – ők állítsanak jelölteket a Néppárt színeiben.³⁵ Ezzel természetesen alighanem a szlovák anyanyelvű választói bázis minél nagyobb léptékű megnyerését, becsatornázását szerették volna elérni, azonban az együttműködés a Szlovák Nemzeti Pártnak is ideális volt. A közel egy generáció óta inaktív szlovák politikai közösség ugyanis alighanem reálisan ítélte meg a helyzetet, amikor úgy döntött, hogy még nem indul önállóan a választásokon. Hiszen azok feltételei, körülményei nem változtak, a negyedszázada passzív szlovák párt viszont továbbra is híján volt a politika, a választás minden gyakorlati oldalával

³⁰ Szabó (1977): i. m. 187–188.

³¹ Pajkossy Gábor (szerk.): *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény.* Budapest, Osiris, 2006. 717.

³² *Mit akar a néppárt?* Budapest, (k. n.), 1895; Szabó (1977): i. m. 206–207; Polányi (1987): i. m. 119–120.

³³ Szabó (1977): i. m. 196, 206–207.

³⁴ Tibor Pichler: Miloš Štefanovič alebo o modernom slovenskom politickom myslení pred hlasitami. In Tibor Pichler: *Etnos a polis. Zo slovenského a uhorského politického myslenia.* Bratislava, Kalligram, 2011. 61–77.

³⁵ Polányi (1987): i. m. 121.

kapcsolatos tapasztalatnak. A nemzetiségi kérdésben számukra elfogadható álláspontot képviselő Néppártnak a magyar politikai elitbe egyébként mélyen beágyazódott politikusai ezzel szemben olyan gyakorlati politikai készségekkel, tudással rendelkeztek, amely a szlovák pártból ekkor még egyértelműen hiányzott. Ezt, illetve az együttműködés korlátait is jól jelezte, hogy a felajánlott 20-30 körzetbe a szlovák párt mindössze négy jelöltet tudott javasolni, azonban az 1896-os választáson mindegyikük megbukott (de maga a Néppárt is mindössze három mandátumot szerzett a szlovák nyelvterületen).³⁶

A következő, 1901-es választásnak is még együtt futott neki a két párt, bár már jóval kisebb lelkesedés vette körül az együttműködést. Egyrészt lassan kiderült, hogy a Néppárt csak a politikai haszon reményében mutatkozott kezdetben toleránsnak a nem magyarokkal szemben,³⁷ és már nem sokkal a megalakulása után megjelentek a pártban – a később jelentősen felerősödő – nacionalista hangok. Ezzel párhuzamosan a Néppárton belül a szlovák katolikus alsópapság is egyre aktívabb lett politikailag, és a szakítással, az önálló jelöltállítás lebegtetésével megpróbálták sakkban tartani a pártot. Időközben ráadásul a Szlovák Nemzeti Párt vezetőiben is kialakult az a meggyőződés, hogy lassan érdemes lenne feladni a politikai passzivitást abban a reményben, hogy a Néppárt által megszólított, aktivizált szlovák választók a három évtizede passzív szlovák párt számára is elérhetőek lesznek.

A feszültségek és érdekellentétek ellenére azonban ekkor még sikerült megállapodnia a két félnek: a Szlovák Nemzeti Párt és a Néppárt egymással szövetségben indult, előbbi tíz, utóbbi huszonhét jelöltet állított, de a Néppárt által delegált képviselők közt is volt két szlovák. A korábbi választáshoz képest némileg visszafogottabb kormányzati választási visszaélések³⁸ közepette megtartott voksoláson három szlovákparti jelölt győzött: Ján Ružiak a liptószentmiklósi (Liptovský Svätý Mikuláš), Ján Valášek a verbói (Vrbové) és František Veselovský a szenici (Senica) kerületben. A Néppárt színeiben induló szlovák jelöltek jobb arányban teljesítettek, és mindketten mandátumot szereztek: Martin Kollár Nagyszombatban (Trnava) és Ján Kabina Morvaszentjánoson (Moravský

³⁶ Polányi (1987): i. m. 121; Szabó Dániel: A Néppárt az 1896. évi országgyűlési választásokon. *Századok*, 112. (1978), 4. 730–756.

³⁷ Szabó (1977): i. m. 207.

³⁸ Schwarzwölder Ádám: Az országgyűlési képviselőválasztások feletti bíráskodás kérdése és az 1901-es „tisztá” választások. In Ujváry Gábor (szerk.): *Veritas Évkönyv*. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2016. 47–61.

Svätý Ján). Bár a három (öt) megválasztott szlovák képviselő szerény eredménynek tűnik – főleg, ha Polányi Imre számítását vesszük alapul, amely szerint ötvenöt szlovák többségű választókerület volt az országban –, mégis forradalmi volt az áttörés: Lúdvít Stúr 1847-es zólyomi városi követsége óta nem fordult elő, hogy szlovák képviselőjelölt szlovák nyelvterületről az országgyűlésbe jusson.³⁹

A megválasztott szlovák képviselők teljesítményével a szlovák mozgalomból sokan nem voltak elégedettek, közéjük tartozott a fiatal prágai diák, Milan Rastislav Štefánik is.⁴⁰ A következő, 1905-ös választások azonban talán még nagyobb csalódást okoztak: a Szlovák Nemzeti Párt hosszú idő után először végre önállóan is elindult, viszont egyetlen mandátumot sem szerzett a szlovák nyelvterületről.⁴¹ A szlovák jelöltek kudarcának hátterében a kormány által 1901-gyel szemben ismét szabadjára engedett rendszerszintű választási visszaélések állhattak.⁴²

Más komoly változások is történtek ekkor: a kormánypárt ugyanis, a dualizmus során először, elveszítette a választásokat.⁴³ A legtöbb képviselője

³⁹ Viliam Pauliny-Tóth ugyan 1869-ben mandátumot szerzett, de ez szabályt erősítő kivétel volt, hiszen Tisza Kálmán balközép pártjának programjával indult, és nem Felső-Magyarországon, hanem egy dél-alföldi szerb–szlovák választókerületben szerzett mandátumot. František Bokes: *Viliam Pauliny-Tóth, slovensky poslanec v r. 1869-72*. Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská, 1942; Ján Sirácký: *Spoločný postup Slovákov a Srbov v južnej Báčke pri voľbe Viliama Pauliny-Tótha v Kulpíne roku 1869*. In *Slováci v zahraničí. Zborník Ústavu pre zahraničných Slovákov MS*. Martin, Matica slovenská, 1971. 83–100.

⁴⁰ Milan Rastislav Štefánik: *Slovenští poslanci*. SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 29, inv. č. 985. koncept článkov.

⁴¹ Milan Hodža azonban a délvidéki, vegyesen szerb–szlovák kulpini (Кулпин/Kulpin, ma: Szerbia) kerületből jutott mandátumhoz – ahogy egy generációval korábban Viliam Pauliny-Tóth. Andrej Kopčok: Milan Hodža a donozemski Slováci. K začiatkom politickej aktivity Milana Hodžu a o predpokladoch jeho volebného úspechu v r. 1905 a 1906. *Dolnozemskej Slovák*, 2. (1997), 1–2. 13–15.

⁴² Csak egy rövid idézettel érdemes érzékeltetni a helyzetet. Emil Stodola így írt Liptó megyei választási kudarcáról a kormánypárti jelölt főkortese kapcsán: „Hatalmas rutinjával, a kormány által a rendelkezésére bocsátott hatalmas eszközökkel és más csalafintaságokkal úgy tudott bánni Peter Miko, mint senki más. Nagyön dolgozott megvesztegetésekkel, ígéretekkel – és a legelőkkel. A legelők a mi felső-liptói népünk számára életbevágó fontosságúak voltak, és ezekkel az állam, a nemesek és Peter Miko rendelkeztek.” Emil Stodola: *Prelom. Spomienky, úvahy, štúdie*. Praha, Mazáč, 1933. 107.

⁴³ Ahogy egy szabadelvű képviselőjelölt érzékletesen leírta: „Január végén bekövetkezik az elképzelhetetlen: 1867 óta először az általános választáson megbukik a kormány és pártja. Ama feledhetlen téli napon, midőn választókerületem engem is elbuktatott, dermesztő hófúvással küzdve vágtatott a gyorsvonat Pest felé: minden állomáson más zúzmárás jóbarát szállt föl, jelentvén, hogy ő és az egész vármegye elbukott.” Hegedűs Loránt: *Két Andrássy és két Tisza*. Budapest, Athenaeum, 1941. 281.

a függetlenségi pártnak lett, s egy hosszadalmas, kaotikus időszak után végül a korábbi ellenzékéből a Néppárt részvételével koalíciós kormány jött létre.⁴⁴

Az új kormány azonban, pozíciójának további erősítése érdekében 1906 tavaszán új választásokat írt ki, ahol a Szabadelvű Párt már nem is indult, így a koalíció elméletileg politikai ellenfél nélkül vágott neki a voksolásnak. Bár a koalíciós pártok felosztották egymás közt a feloszlott Szabadelvű Párt körzeteit, még így sem maradtak rivális nélkül. A korábbi kormánypárt ugyanis fennállása alatt elsősorban az országnak a többnyire nemzetiségek által lakott peremterületein tudott mandátumokat szerezni, ami azt is jelentette egyúttal, hogy a bukása után felszabadult több mint 150 körzet jelentős részében a koalíciós jelölteknek nemzetiségi jelölttel kellett megküzdeniük. Az északi, szlovák lakta vármegyékben ezek természetesen a szlovák nemzeti jelöltek voltak. A Néppárt ugyanis a Szlovák Nemzeti Párt szövetségessé emelésével ekkorra már kiengedte a szellemet a palackból, felmutatta a szlovák választók aktivizálásának a lehetőségét. Ezzel pedig a szlovák elit számára is felcsillant a remény, hogy hosszú évtizedek után saját erőből is képesek lehetnek a parlamentbe jutni.

Bár a szlovák párt valóban látványos sikereket ért el, ez a dualizmuskori politikai élet egyik leginkább instabil korszakában történt. Az új koalíciót súlyos belső ellentétek feszítették, s jószerével csak a korábbi ellenzéki szerepkör kapcsolta össze őket. Komoly gondot jelentett az is, hogy a dualizmus politikai kulcskérdéséhez, a közjogi kérdéshez való viszony is rendezetlen volt: a 67-ességet felvállaló kormánypártnak függetlenségi párti képviselőházzal kellett volna kormányoznia. Más súlyos, a koalíció létét folyamatosan fenyegető, megoldatlan politikai kérdések és a nemzetiségek látványos politikai előretörése mellett szociális feszültségek, munkás- és parasztmozgalmak is nehezítették a koalíció dolgát. Ráadásul Wekerle Sándor kormánya e kihívásokra többnyire még a dualizmus korábbi éveihez képest is látványosan durva erőszakkal válaszolt. Nem csoda, hogy négy évvel később Tisza István Munkapártja elsöprő győzelmet aratott a dualizmus utolsó választásán.⁴⁵

⁴⁴ Papp József: A nemzetiségi képviselők és a koalíció kapcsolata az 1905–1906-os alkotmányos válság időszakában. In Egry Gábor – Feitl István (szerk.): *A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19–20. században*. Budapest, Napvilág, 2005. 304–305; Dolmányos István: *A koalíció az 1905–1906. évi kormányzati válság idején*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976. 20–21.

⁴⁵ Pölöskei Ferenc: *A magyar parlamentarizmus a századfordulón. Politikuskok és intézmények*. Budapest, História – MTA Történettudományi Intézete, 2001. 153–163.

Ahhoz azonban, hogy megérthessük Štefánik és Szmrecsányi, illetve társaik indulatait, érdemes még egy kicsit visszatérni az 1906-os választáshoz, és tovább boncolgatnunk a Néppárt helyzetét a szlovákok lakta vármegyékben.

3. kép: Milan Hodža támogatóiról készült fénykép az 1906-os választási kampány során

Forrás: en.wikipedia.org, Milan Hodža

Ami Felső-Magyarországon történt

A választási térképekre pillantva jól látható, hogy a Néppártnak két bázisterülete volt: a Nyugat-Dunántúl és Magyarország északnyugati sarka. 1896-ban tizenhárom mandátumot az előbbi, hármat az utóbbi területről szerzett a párt.⁴⁶ 1901-ben ezzel szemben már jóval kiegyenlítettebben teljesített a két terület: Sopron, Zala és a szomszédos megyékben tizenkettő, Északnyugat-Magyarországon pedig kilenc mandátumot szereztek a néppártiak.⁴⁷ 1905-ben, az ellenzéki győzelem évében minimálisan tovább nőtt a Néppárt: tizennégy képviselő érkezett

⁴⁶ Magyar Parlamenti Gyűjtemény: Választási térkép 1896–1901.

⁴⁷ Magyar Parlamenti Gyűjtemény: Választási térkép 1901–1905.

a dunántúli, tizenegy az északi bázisterületről.⁴⁸ A legnagyobb áttörés azonban 1906-ban következett: a dunántúli megyék szállították a korábbi tizennégy képviselőt, míg a szlovák területekről csaknem kétszer annyi mandátumot szereztek a néppártiak, mint egy évvel korábban: tizenkilenc képviselői helyet.⁴⁹

Az első választáson tehát, amelyen a Néppárt részt vett, még nem látszott, hogy megtérülne a nyugati szlovák katolikus területekbe fektetett energia, azonban a következő választásokon lassan, de biztosan növekedni tudott ezen a vidéken is a párt. A Dunántúlon stabilan hozott el 12-14 körzetet, ami egyúttal azt is jelentette, hogy növekedni csak a szlovák területeken volt képes, és az igazi áttörést akkor tudta csak elérni, amikor megszűnt az ország peremterületeinek mandátumait addig stabilan birtokló Szabadelvű Párt.

Ebből is jól látszik a konfliktus alapvető oka: mindkét egykori szövetséges, a Néppárt és a Szlovák Nemzeti Párt is csak Északnyugat-Magyarországon tudta növelni a mandátumai számát. És nemcsak arról volt szó, hogy ugyanaz volt a „vadászterületük”, hanem hogy ez a két párt, szemben más országos formációkkal, szinte kizárólag ebben a régióban tudott új mandátumokat szerezni: egymás legyőzése tehát számukra nem pusztán politikai, hanem szó szerint létkérdés volt.

A két tömb egymásnak feszülése még jobban látszik, ha megnézzük részletesebben is az 1906-os választásokat. Bár mindkét párt nagyot nyert (a Szlovák Nemzeti Párt öt, a Néppárt tizenkilenc helyet szerzett Északnyugat-Magyarországon), az egymástól szerzett sebek is súlyosak voltak. A Szlovák Nemzeti Párt mintegy két tucat körzetben került szembe koalíciós, kormánypárti képviselőjelöltekkel, kisebb részben a Szabadelvű Pártból 1905-ben kilépő, ifjabb Andrassy Gyula által vezetett Alkotmánypárttal, nagyobb részben viszont a Néppárt képviselőivel, főleg Árva, Liptó és Pozsony vármegyében. A legérzékenyebb veszteség a Néppárt számára viszont az lehetett, hogy a Szlovák Nemzeti Párt három olyan körzetet is megnyert, a bobroít (Bobrov), a stomfai (Stupava) és a bazinit, amelyek egy évvel korábban, az 1905-ös választásokon még néppártiak voltak – a két utóbbit ráadásul két, egykor a Néppárthoz közel álló fiatal szlovák katolikus pap vitte el, Ferdinand Juriga és František Jehlička. Érzékeny veszteség lehetett az is, hogy a nagyszombati körzetet a korábbi választásokon

⁴⁸ Magyar Parlamenti Gyűjtemény: Választási térkép 1905–06.

⁴⁹ Magyar Parlamenti Gyűjtemény: Választási térkép 1906–10; Országos Széchényi Könyvtár Térképtár: Kreith Béla (terv.): *Térkép az 1906–11. évi országgyűlési képviselőválasztások eredményéről összehasonlítva az 1905. évi választások eredményével*. Közrem. Zsolnay Vilmos. Budapest, A fővárosi 1848/49-i Ereklye-gyűjtemény és Kossuth Múzeum, [1906].

stabilan megnyerő Martin Kollár⁵⁰ ezúttal már nem néppárti, hanem szlovák nemzetiségi színekben indult, de komoly konfliktus volt a két párt közt a trencsénbáni (Bánovce nad Bebravou), az alsókubini (Dolný Kubín) és a rózsahegyi (Ružomberok) körzetben is.⁵¹

Az indulatok elszabadulását, a konfliktusok minden korábbihoz képest jelentős eszkalálódását sokan érzékelték. Pavel Štefánik, a kis, hegyek közt megbújó írtványfalu papja is drámai sorokat küldött Párizsba fiának 1906 közepén: „A magyarországi közélet történéseiről különböző híreket olvashatsz a lapokban. Mintha vulkánon ülnénk. Minden forrong, a válság közeleg. Mi, szlovákok a mi részünkről nem csinálunk semmit és csak nézünk, mint borjú a kapura, várva, hogy melyik irányból, melyik oldalra sodródunk.”⁵² Az idősebb Štefánik, aki hosszú évtizedek óta aktívan követte a magyarországi közélet és politika alakulását, egészen pontosan érezte a közelgő vihart. Az elkövetkező hónapokban, majd években ugyanis olyan események történtek, amelyek, ha tendenciájukban nem is különböztek jelentősen a korábbi magyar nemzetiségi politika repesszív hozzáállásától, de kiterjedtségükben, intenzitásukban, sőt brutalitásukban egészen addig példa nélküliek voltak.⁵³

Ha az okokat keressük, két tényezőt mindenképp érdemes említeni. Az egyik, hogy 1905–1906 során a magyar politikai személyzet jelentős része lecserélődött, az országot egy generáció óta irányító hatalmi központ a politikai szereplőkkel együtt háttérbe vonult. Az új koalíciós kormány képviselői és miniszterei pedig a politikai döntéshozatallal kapcsolatos rutintalanságukból (a nemzetiségi kérdéshez hasonló instabil rendszerek hosszú távú fenntarthatóságával kapcsolatos gyakorlati tudás hiányából), politikafelfogásukból és talán személyiségükből fakadóan hoztak más típusú, radikálisabb, a status quót inkább felborító döntéseket, mint a korábbi kormánypárt politikusai. A másik pedig, hogy soha annyi szlovák képviselő nem jelent meg, nem vált láthatóvá a politikai térben, mint ekkor, és ők ráadásul a korábbiaknál szemlátomást sokkal komolyabb ambíciókkal érkeztek

⁵⁰ Polányi (1987): i. m. 128–129.

⁵¹ Trencsénbaán. *Pesti Napló*, 1906. május 1. 10; Alsókubin. *Pesti Napló*, 1906. május 3. 4.

⁵² SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 4. i. č. 61. Pavel Štefánik Milan Rastislav Štefániknak 1906. június 22.

⁵³ Érdemes ehhez csak egy pillantást vetni Robert William Seton-Watson táblázatára, amely a szlovákok elleni hivatalos eljárásokat számlálta össze. Még ha számolunk is az elfogultságával, a növekedés mértéke nagyon is szembetűnő. Az 1898 és 1905 közti nyolc év eseteit két oldalon, az 1906-os és 1907-es eseteket hat oldalon keresztül sorolja. Scotus Viator [Robert William Seton-Watson]: *The Racial Problems in Hungary*. London, A. Constable, 1908.

Budapestre. Ez az új helyzet – a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatos politikai álláspontjuktól függetlenül – sokkolta az új parlamentet. (Egyébként az 1840-es évektől tapasztalható volt ez a hullámmás, vagyis amikor egy-egy szlovák képviselő vagy ügy láthatóvá vált a politikai térben, a magyar elit egy rövid, sokkos állapotot követően élesen, a helyzetet messze túlreagálva vágott vissza.)

Már az első üléseken, ahol a frissen megválasztott szlovák képviselők megjelentek, zavar és botrány támadt. A szlovák képviselők eleinte a választások tisztasága kapcsán vitatkoztak a magyarokkal, majd folyamatosan, durva, személyeskedő vitába keveredtek velük – gyakorlatilag bármilyen ügyben, a kereskedelmi szerződéstől kezdve a párbajszabályozásig. Az országgyűlési naplókat olvasva pedig látványos a különbség a higgadtan, intellektuálisan érvelő szlovákok és a sokszor a naplóba már le sem írható kifejezéseket használó, fenyegetőző, ordibáló, a fizikai agresszióval is nem egyszer élő magyar képviselők között. A szlovák képviselőket bekiabálásokkal zavarták meg, de jellemző volt, hogy kigúnyolták őket például nyelvi kompetenciájuk miatt is.⁵⁴ Nem mintha a szlovák képviselők nem keresték volna az ellenfelek érzékeny pontjait: eleinte szinte minden felszólalásban hangsúlyozták, hogy mennyire hálásak a Néppártnak, amelynek a révén beléphettek a politikába – amit persze a néppárti képviselők dühös tiltakozással próbáltak háritani.⁵⁵

Nem sokkal ezután elkezdtek perbe fogni vagy letartóztatni a szlovák képviselőket és képviselőjelölteket különböző vádakkal (többnyire sajtóvétség, illetve a magyar nemzetiség elleni izgatás vádjával). Milan Hodžát hat hónap, Ferdinand Jurigát két év letöltendő börtönbüntetésre ítélték, František Jehličkát egyházi felettesei kényszerítették lemondásra. Két, végül mandátumot sem szerző képviselőjelölt, Ivan Pivko és Vavro Šrobár ellen is eljárás indult. Pivko

⁵⁴ A képviselők közt uralkodó beszédmodot jól mutatja Ferdinand Juriga nyelvbotlására adott reakciójuk. Rögtön az első ülésen, amikor a fiatal pap arról panaszkodott, hogy a csendőrök a választás során jogtalanul el akarták vezetni, ám ő nem akarta magát alávetni az intézkedésnek, és csak erőszakkal tudták eltávolítani, úgy fogalmazott: „Én nem akartam távozni és azt kívántam, hogy erőszakot tegyenek rajtam.” A kétségkívül rosszul megfogalmazott mondat percekig tartó viharos derűtséget és tapsot váltott ki a magyar képviselők körében, egyesek pedig illetlen viccekkel fokozták a hangulatot. Lásd *Intermezzók. A képviselőház ülése. Pesti Napló*, 1906. május 31. 3.

⁵⁵ „Pedig ők a néppárt szárnyain emelkedtek és hálásak is iránta azért, mivel a néppárt tette akcióképessé a tót népet.” A képviselőház ülése. Kezdeté délelőtt tíz órakor. *Pesti Napló*, 1906. június 7. 3. Gyakran hangzott el az a kijelentés is, hogy „a tót párt mostohaanyja a néppárt”, amire jellemzően olyan válaszok érkeztek, hogy „Az ördög a mostoha anyátok!”, vagy a valamivel elegánsabb „Semmi közünk magukhoz!” Lásd *Intermezzók...* (1906): i. m. 3.

„csak” tizennégy nap elzárást kapott, azonban Šrobár és a mellette kampányoló hívei is évekre rács mögé kerültek.⁵⁶

Ez azonban csak a jéghegy csúcsa volt. Eljárások tucatjai indultak a szlovákságukat nyíltan hangoztatókkal szemben, a szlovákellenes hangulat pedig leszívárgott a társadalom mélyrétegeibe is. A szlovák képviselőkhez, képviselőjelöltekhez valamilyen módon kötődő, vagy szimplán csak politikailag aktív szlovákok százai kerültek bíróság elé, és kaptak olykor egzisztenciájukat is fenyegető pénzbüntetést, és több tucatnyian szenvedtek közülük börtönbüntetést. Színszlovák egyházközségek lelkészeit állították egyházi bíróság elé a szlovák nyelv használatának vádjával,⁵⁷ szabadidejükben anyanyelvükön művelődő, szlovák könyveket olvasgató diákokat rúgtak ki gimnáziumokból (és volt, akit az ország minden tanintézményéből kitiltottak).⁵⁸ Börtönbe kerültek újságírók is, például a *Slovenský týždenník* szerkesztője, Dušan Porubský,⁵⁹ aki 1907 végén a váci börtönből küldött képeslapot Štefániknak. Humorral oldva a traumát írta a börtönről, hogy a „Hotel megtelt”, pedig a rózsahegyiek meg sem érkeztek.⁶⁰ Ahogy hamarosan látni fogjuk, ebbe a váci „Hotelbe” került nem sokkal később a Bazinban megválasztott szlovák képviselő is.

⁵⁶ Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918*. II. kötet. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1934. 150; Scotus Viator (1908): i. m. 454–462.

⁵⁷ Kristína Estera Szudová: Čo sa zo Spovede vynechalo. Neznámy svet Ľudovíta Jaroslava Hrdličku. In Ľudovít Jaroslav Hrdlička: *Spoveď a účtovanie exulanta*. Bibliotheca Ludovici Haan. Szerk. Kristína Estera Szudová. Békéscsaba, VÚSM, 2020. 169–176.

⁵⁸ Jellemző, hogy a szlovák fiatalokat a nagy leleplezés közben csaknem meglincselő magyar diákok ezzel szemben jutalmat kaptak. Konštantín Čulen: *Slovenské študentské tragédie. II*. Bratislava, Slovenská Liga, 1935. 155–156; A történetek magyar olvasatát lásd például A szarvasi pánszláv-csemeték. *Békésmegyei Közlöny*, 1907. május 9. 2–3; Pánszláv gimnazisták. *Békés*, 1907. május 5. 2–3.

⁵⁹ Porubskýról, illetve a börtönbüntetéséről lásd Alice Kurhajcová: Dušan Porubský. Z redaktora predsedu syndikátu dennež tlačie československej. In Ján Golian – Rastislav Molda (szerk.): *(Ne) obyčajné príbehy novinárov*. Ružomberok, Society for Human Studies, 2020. 70–106.

⁶⁰ SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 16, inv. č. 590, Dušan Porubský Milan Rastislav Štefániknak 1907. november 27-én.

4. kép: A csernovai sortűz áldozatainak temetése

Forrás: Tolnai Világlapja, 1907. november 10. 1790.

És persze érdemes olyan nagy állami projekteket is megemlíteni itt, mint a Lex Apponyi 1907-ben.⁶¹ Jól ismert, de ide kívánczoló történet, hogy a nemzetiségi sérelmeket Európa felé tolmácsoló Robert William Seton-Watson eredetileg a magyar ügygel szimpatizálva, a magyar álláspont közvetítésének a szándékával érkezett Magyarországra 1906 nyarán, néhány heti személyes tapasztalatgyűjtés azonban elég volt hozzá, hogy Budapestről elmenekülve a nemzetiségek szószólójává váljon.⁶² A rózsahegy választási konfliktus továbbgyűrűzése pedig másfél évvel később egyenesen vezetett

⁶¹ Zilizi Zoltán: A Lex Apponyi végrehajtása a Liptó megyei evangélikus iskolákban. *Sic Itur ad Astra*, (2006), 3–4. 237–268; Lajtai L. László: Tannyelvszabályozás és magyarnyelv-oktatás az 1918 előtti hazai alsó- és középszintű iskolákban a nemzetépítések tükrében. In Nagy Noémi (szerk.): *Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században*. Budapest, Gondolat, 2020. 130–154; Dolmányos István: A „Lex Apponyi” (Az 1907-ik évi iskolai törvények). *Századok*, 102. (1968), 3–4. 484–535.

⁶² Beretky Ágnes: „Tündérország”, avagy „idegen ék”? Magyarország változó képe R. W. Seton-Watson műveiben (1905–1918). In Frank Tibor (szerk.): *Angliától Nagy-Britanniáig. Magyar kutatók tanulmányai a brit történelemről*. Budapest, Gondolat, 2004. 310–326.

a dualizmus leghalásosabb csendőrsortüzehez.⁶³ A tizenöt halálos áldozattal járó csernovai sortűz után az egyébként szlovák nyelvű csendőröket kitüntették, az életben maradt tiltakozók tucait pedig a vádlottak padjára kerültek, és összesen több mint harminchat év börtönbüntetést kaptak.⁶⁴

A rózsahegyi választás egyébként Štefánikot is mélyen érintette (és persze a sortűz is megrázta, de az már a vasúti konfliktus után történt).⁶⁵ A választókerületben ugyanis az ismert rózsahegyi orvos, Vavro Šrobár indult, vele szemben pedig egy néppárti jelölt, a politikába ekkor belépő budapesti újságíró, Beniczky Ödön lépett fel, aki mintegy száz szavazattal többet kapott, s megnyerte a választást. A történet azonban nem maradt ennyiben: Šrobárt még 1906 nyarán, hat héttel a választások után vizsgálati fogságba helyezték, és a magyarok elleni gyűlöletre való izgatással vádolták meg.⁶⁶ Az ítélet elfogultságát jelzi, hogy Šrobárék ügye még a magyar sajtó jelentős részének a szimpátiáját is elnyerte.⁶⁷ Rózsahegyen Šrobár vizsgálati fogságban egy hónapot töltött, majd decemberben született meg a végső ítélet: egy évi államfogház és egy kisebb vagyonnal felérő, 900 forintos büntetés.⁶⁸

⁶³ Roman Holec: *Tragédia v Černovej a slovenská spoločnosť*. Bratislava, Matica slovenská, 1997; Nagy Vilmos Márton: A csernovai tragédia magyar sajtója. In Bárány Attila (szerk.): *Történeti tanulmányok. XX. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadványa*. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2012. 143–154; Demmel József: Az elfelejtett sortűz. Társadalom- és technikatörténeti gondolatok az 1907. évi csernovai események kapcsán. *Első Század*, 5. (2006), 1. 125–148.

⁶⁴ *Černovský process: pojednávany od 2. do 10. marca 1908 pred kr. súdnou stolicou v Ružomberku*. [1. vyd.]. Turčiansky Sv. Martin, Knihtlačiarsky učastinársky spolok, 1908.

⁶⁵ SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 6, inv. č. 66, Ladislav Štefánik Milan Rastislav Štefániknak 1907. október 30-án.

⁶⁶ A vád szerint a kampány során olyanok hangzottak el, hogy „Le a magyarokkal és zsidókkal! Legyen forradalom; kaszákkal, kapákkal verjük őket agyon. Üssétek agyon a csendőröket!” Šrobár tagadta a vádakát. Nemzetiségi izgatás. *Pesti Napló*, 1906. november 27. 16.

⁶⁷ A *Szeged és Vidéke* nyíltan szimpatizált vele, intelligens, művelt, több nyelven beszélő, modern „européerként” jellemezte, és érzékletes képekkel hozta közel az olvasóihoz. „Állandóan jó kedélyhangulatban van. Csak egyszer láttam a fájdalom és elkeseredés nyomait az arcán, a mikor e hó 7-én neje két kis gyermekével volt itt nála látogatóban. Egy nyolc éves fiacskája és egy 4 éves aranyhajjú, gyönyörű kis leánykája van. Az oly édesen és folyton csacsogó kis leányka azt kérdezte: – Ugy-e papuska, most eljössz velünk haza, hiszen mi úgy szeretünk téged? Erre, hogy elérékenyülését könnyező hitvese előtt is elpalástolja, elfordult és hirtelen, családi ügyre vonatkozó kérdést intézett az apósához, ki szintén jelen volt.” Májer Jenő: Tót államfogylok Szegeden. *Szeged és Vidéke*, 1908. március 22. 6; Még a Šrobárral kevésbé rokonszenvező magyar lapok is kiemelik, hogy nem tétélezhető fel róla rossz szándék, s jóhiszeműsége miatt került börtönbe. Például A rózsahegyi izgatók. *Pesti Hírlap*, 1906. november 27. 15. Ezek után nem meglepő, hogy a *Népszava* „véritélekként” jellemezte a büntetést. Véritélet 16 „tót izgató” ellen. 6 évi 4 hónapi államfogház és 4700 korona pénzbüntetés. *Népszava*, 1906. december 7. 5.

⁶⁸ *Nemzetiségi izgatás...* (1906): i. m. 16.

Šrobárral a magyar bíróság Milan Rastislav Štefánik egyik legközelebbi, legbizalmasabb barátját börtönözte be. Nem is lehetnek kétségeink, mi volt Štefánik véleménye. A bírósági ítélet híre még Szamarkandban érte, ahonnan felháborodott levelet írt 1907. január közepén:

„Drága, kedves Vavro! Korlátoztság, fanatizmus és bestializmus! A világ nem akar hinni nekem, amikor elmesélem a szomorú híreket,⁶⁹ amelyek otthonról szállnak utánam. A lelkem könnyezik, a kezem pedig ökölbe szorul. 4-5 hét múlva Szlovákiába érkezem, és Téged is felkereslek. Légy bátor, biztos lehetsz benne, hogy sok ezer ember érez veled együtt. Üdvözzöl a barátainkat és fogadd őszinte csókjait hű testvérednek.”⁷⁰

Érdemes mindehhez hozzátenni: a Šrobárt feltehetően súlyos visszaélések árán legyőző Beniczky Ödön egyik legközelebbi barátja nem más volt, mint Szmrecsányi György.⁷¹

Ami Bazinban történt

Bár Štefánik az újságnak küldött, fent idézett levelében – alighanem a szlovák jelölt győzelme miatti meglegedettségében – azt írta, hogy a „választás mintaképe volt a tiszta, nyugodt választásoknak”, érdemes röviden kitérni arra, hogy valójában miért is kellett kevesebb mint egy évvel az országos választások után Bazinban újra választást kiírni. Ahogy az előbb szó esett róla, Bazin volt az egyik olyan kerület, amely 1905-ben még néppárti volt, Dömötör Mihály képviselte. 1906 májusában szintén Dömötör indult itt, de már délben látszott, hogy nehezen győzhet újra: a katolikus pap, František Jehlička 244, Dömötör mindössze 38 szavazatot kapott fél 12-ig, s végül az előbbi nyert nagy fölényrel, több mint félezer szavazattal.⁷² A pozsonyi káplán azonban nem tölthette ki mandátumát. Ugyan nem állították bíróság elé, mint a többi képviselőt vagy képviselőjelöltet, de mégis kevesebb mint egy év múlva lemondott a képviselőségről. Bár Jehličkától későbbi pályáján nem álltak távol az éles váltások és a magyarbarát

⁶⁹ Talán érdemes megemlíteni: Štefánik ezekben a hetekben, február 1-jén látogatta meg Tolsztojt Jasznaia Poljanában. Kšiňan (2021): i. m. 30.

⁷⁰ SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 21, inv. č. 864, Milan Rastislav Štefánik Vavro Šrobárnak 1907. január 14-én.

⁷¹ Erről lásd Beniczky Ödön temetése. *Pesti Hirlap*, 1931. január 23. 5; Beniczky barátai az öngyilkosságról. *Magyarország*, 1931. január 21. 3–4; Nyomora elől menekült a halálba Beniczky Ödön. Hajnalban a budai Dunaparton egy padon agyonlőtte magát. *Ujság*, 1931. január 21. 3.

⁷² Bazin. *Pesti Napló*, 1906. május 1. 3.

orientáció sem, politikai mozgását pedig sokszor a paroxizmus jellemezte,⁷³ ez esetben bizonyosan szerepet játszott külső nyomás is. Noha lemondásakor már mentelmi jogának felfüggesztését is vizsgálta a parlament,⁷⁴ döntésében alighanem nagyobb szerepet játszott a hercegprímás által rá helyezett nyomás. Ahogy a Jehličkával a legkevésbé sem szimpatizáló magyar lapokból kiderül, Vaszary Kolos esztergomi érsek először felfüggesztette a pozsonyi káplánt, majd kifejezetten büntetésképp egy kis gömöri faluba küldte segédlelkésznek. Mivel Jehlička nem fogadta el az állást, Vaszary kolostorba küldte, amit szintén elutasított. Gratz Gusztáv szerint azzal is megfenyegette, hogy végleg eltiltja papi funkciói gyakorlásától.⁷⁵ Talán hogy időt nyerjen, talán mert tényleg megviselte az eljárás, Jehlička a Wörishofeni fürdőbe utazott gyógyulni.⁷⁶ Ekkoriban, 1907 elején már terjedni kezdett lemondási szándéka,⁷⁷ de végül csak február legvégén írta meg bazini választóinak, hogy mandátumáról lemond, a politikától visszavonul, és egyházi hatósága intézkedéseinek veti alá magát.⁷⁸ Így került sor 1907. március 19-én a pótválasztásra, amelyen a néppárti Dömötör ellen Jehlička helyett immár a turóci nemesi családból származó, de a szlovák nemzeti mozgalomhoz tartozó Milan Ivanka nagyszombati ügyvéd indult.⁷⁹ Ivankára 834-en, Dömötörre 744-en, a harmadik jelöltre pedig 188-an szavaztak.⁸⁰

⁷³ Ablonczy Balázs: Renegátok. A magyar revíziós politika szlovák ágensei a két világháború között. In Ablonczy Balázs: *NYOMBiztosítás. Letűnt magyarok*. Pozsony, Kalligram, 2011. 71–78; Miroslav Michela: František Jehlička politikai pályafutalatai 1918–1920-ban. *Pro Minoritate*, 15. (2005), tél. 32–44.

⁷⁴ Erről lásd Ablonczy (2011): i. m. 73.

⁷⁵ Gratz (1934): i. m. 150.

⁷⁶ Jehlicska üggye. *Budapesti Hírlap*, 1907. január 22. 2.

⁷⁷ Egy nemzetiségi képviselő lemondása. *Budapesti Hírlap*, 1907. január 3. 4.

⁷⁸ Jehlicska lemondása. *Pesti Hírlap*, 1907. február 26. 6.

⁷⁹ Augustín Maťovčík (szerk.): *Slovenský biografický slovník*. II. kötet. Martin, Matica slovenská, 1989. 498; Választási röpiratát lásd *Za tú našu slovenčinu!; Nech žije dr. Milan Ivanka!; Za všeobecné tajné hlasovacie právo!* V Modre, 1907. A szlovák politika örök különce, František Kabina is ambicionálta a mandátum megszerzését, programot is írt, de végül nem lépett fel képviselőjelöltként. František Kabina: *Môj program k nastávajúcej voľbe ablegátskej vo volebnom okrese Pezinok*. Budapešť, (k. n.), 1907; Roman Holec: Nepochopený. Franko Kabina. In Roman Holec: *Zabudnuté osudy. 10 životných príbehov z novodobých slovenských dejín*. Martin, Matica slovenská, 2001. 171; Katona Csaba: Két nemzedék. Egy apa-fiú konfliktus nemzetiségi háttére. *Sic Itur ad Astra*, (2006), 3–4. 209–236.

⁸⁰ Voľba v Pezinku. Od nášho dopisovateľa. *Slovenský týždenník*, 1907. március 12. 1.

5. kép: Bazin, utcakép

Forrás: 1914 Fortepan / Magyar Földrajzi Múzeum / Erdélyi Mór cége

6. kép: Milan Ivanka, az 1907-ben Bazinban megválasztott képviselő idősebb korában

Forrás: sk.wikipedia.org, Milan Ivanka

Az sem mellékes, hogy a „tisztá, nyugodt választásra” az állami szervek milyen előkészületeket tettek. A választáson összesen 1776-an szavaztak, ehhez a nem túl nagy tömeghez viszont kirendeltek egy kisebb hadsereget: 450 katonát, 100 huszárt és 250 csendőrt, összesen 800 főt. Ivánka 834 választójára tehát közel fejenként egy, az állam képviselőjében jelen lévő fegyveres jutott.⁸¹

Már kívül esik a vizsgálati körünkön, de a korabeli viszonyokat és a korabeli magyar nemzetiségi politika kontraproduktivitását jól mutatja a megválasztott képviselő további sorsa. Ivankának ugyanis a választások után bíróság elé kellett állnia, mert a korteskedés során agitációs eszközként „a magyar állam [...], a magyarság, a magyar állampolgárok ellen, s a magyar politikai nemzet egysége ellen való izgatást használta”. Annak ellenére, hogy még a magyar bíróság is elismerte, hogy a Néppárt is „izgatott, terrorisált és fenyegetett”, sőt, magát a nemzetiségi konfliktust is a Néppárt kezdte, mégis megsemmisítették a mandátumot, Ivankát pedig egy évre a váci börtönbe zárták.⁸² Képviselői mandátum híján sem tétlenkedett azonban: Vacovský, vagyis Váci álnéven egy cseh professzor felkérésére könyvet írt a börtönben arról, hogy a nem magyarok valójában óriási szerepet vállaltak a magyar állam, a magyar kultúra építésében. A könyvet először Csehországban,⁸³ majd Amerikában adták ki,⁸⁴ Pozsonyban Csehszlovákia megalapítása után jelent meg.⁸⁵

Ami a fejekben történt

Transzgenerációs sebek, saját tapasztalatok: Milan Rastislav Štefánik

A vizsgált konfliktusnak fontos kontextusát jelenti az is, hogy milyen háttérű, milyen személyiségű emberek, milyen megéléstörténetekkel vettek részt benne. Ehhez Štefánik esetében fontos lehet egy két generációval korábbi történet is.

A Nyitra megyei Felső-Zelle (Horné Zelenice) anyakönyvének az 1848. október 20-i bejegyzése szerint a 23 éves Schulek Vilmos „[a]kasztofán mint lázító

⁸¹ *Vol'ba v Pezinku...* (1907): i. m. 1.

⁸² Ruszoly József: *A választási bíráskodás Magyarországon. 1848/1948.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980. 383–385.

⁸³ Vacovský [Milan Ivánka]: *Slováci a Madari: Politicko-historická úvaha.* Praha, (k. n.), 1911.

⁸⁴ Vacovský [Milan Ivánka]: *Slováci a Madari: Politicko-historická úvaha.* Pittsburgh, Slov. Liga v Amerike, 1914.

⁸⁵ Milan Ivánka: *Slováci a Maďari. Politicko-historická úvaha.* Bratislava, Academia, 1923.

és bujtogató kivégeztetett”.⁸⁶ Schulek (Šulek) korábban Pozsonyban Ľudovít Štúr óráira járt,⁸⁷ és amikor egykori tanára 1848 őszén fegyveres önkéntesek élén megjelent Magyarország határánál, csatlakozott hozzá. A fiatal az első szlovák hadjárat egyik leglelkesebb szervezőjévé vált, és ez pecsételte meg a sorsát is, ugyanis amikor Štúr és más szlovák vezetők a magyar honvédség támadásai nyomán elmenekültek az országból, Šulek még mindig az ellenállást szervezte. Bár többen menekülésre biztatták, ő mégis Krajné faluban maradt, nővére családjánál.⁸⁸ Amikor a magyar katonaság elfogta, statáriális bíróság elé került. Bár felajánlották neki a kegyelem lehetőségét,⁸⁹ ő – szlovák kortársai visszaemlékezései szerint – elutasította ezt, kijelentve, hogy „[i]gen, a nemzetért akarok élni és meghalni – de a szlovák nemzetért!”⁹⁰ Ezek után aligha meglepő, hogy Šuleket már röviddel a halála után a szlovák visszaemlékezések és szépirodalmi művek a szlovák nemzeti panteonban az első nemzeti mártír szerepébe emelték.⁹¹

⁸⁶ Božena Bartoňová: *Vilko Šulek, Karol Holuby a ich úloha v Septembrovom povstaní v roku 1848*. Hlohovec, Vlastivedné múzeum Hlohovec, 1968. 21.

⁸⁷ Bartoňová (1968): i. m. 13–14.

⁸⁸ Bartoňová (1968): i. m. 15–19; Daniel Rapant: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty*. Zimná výprava. II/3. Martin, Matica slovenská, 1947. 140; Daniel Rapant: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty*. Povstanie septembrové. Dejiny. II/1. Martin, Matica slovenská, 1950. 329; Steier Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848–1849-ben. I. A kérdés története*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1937. 256, 257.

⁸⁹ Kedves Gyula: A várfoglaló kormánybiztos, avagy egy 48-as hónapja civil hadszervezőként a védelem élén. Jeszenák János szerepe Lipótvár megszerzésében és a szlovák felkelés meggátolásában 1848 őszén. In Kedves Gyula – Pelyach István (szerk.): *Jeszenák János báró. Az 1848–1849. évi országgyűlés mártírjai*. Budapest, Országház, 2019. 131; Steier Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848–1849-ben. II. Okmánytár*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1937. 129.

⁹⁰ Mikuláš Dohnány: *Historia povstaňja Slovenskeho z roku 1848*. [1. vyd.]. Skalica, Fraňo Xaveria Škarnicl, 1850; Rapant (1950): i. m. 329.

⁹¹ Ilyen szerepben jelenik meg már Mikuláš Dohnánynak a felkelés történetét kanonizáló munkájában, a közelben dolgozó evangélikus lelkész, Ján Trokan terjedelmes költeményében (Ján Trokan: *Mijava s novím wekom: Básen we čtyrech zpevoch*. Skalica, F. X. Škarnicl, 1851.) és a pesti lelkész Jozef Podhradský ötfelvonásos drámájában. (Jozef Podhradský: *Holuby a Šulek: smutnohra v 5 jednání*. Pešť, J. M. Trattner-Károlyi, 1850.) A fiatalon kivégzett felkelők szakralizálása, a nemzetért hozott áldozatuk felmutatása a szlovák nemzeti mozgalom körében a dualizmus évtizedeiben általánossá vált, de valójában a mai napig szimbolizálják az 1848-as események szlovák áldozatait. Lásd Daniela Kodajová: Az 1848–1849-es forradalom szlovák emlékezete 1918-ig. *Kor/ridor* 1. (2014), 1. 20–50; Dušan Škvarna: 1848–1849 a szlovák történetírásban és kulturális emlékezetben. In Szarka László (szerk.): *Párhuzamos nemzetépités, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938)*. Budapest, Országház, 2017. 85–114.

Volt azonban egy szlovák család, amely nemcsak nemzeti keretek közt értelmezte Šulek halálát, hanem családi tragédiaként is. Šulek ugyanis, ahogy szó volt róla, a krajnéi evangélikus paplakban, nővére családjánál rejtőzött el, és az ő házukból hurcolta el a katonaság.⁹² A családi emlékezet szerint testvérét súlyosan traumatizálták az események (komoly fizikai tünetei voltak, erős migrén kínoztta, elvesztette a hallását, és egy időre járásképtelen lett), míg a nő négyéves fia fakarddal az oldalán akart harcba indulni „a magyarok ellen”. A családi sebet ráadásul nem is engedték behegedni: a halálraítélt közeli hozzátartozói nemcsak az akasztófa alatt írt levelét őrizték meg kegyelettel, de a halált okozó kötelet is.⁹³ A családi szégyent („a törvényszegésért kivégzett rokon”) tehát felülírta a nemzeti büszkeség – a kötél nem a hazaárulás bűnére, hanem épp ellenkezőleg, a fiatalember mártíriumára, a szlovák nemzetért hozott áldozatára emlékeztette a gyászolókat.

S hogy miért volt érdekes Štefánik kapcsán Viliam Šulek története? Azért, mert a Šuleket rejtegető házaspár, Šulek nővére és sógora nem más volt, mint Štefánik apai nagyszülei, míg a nagybátyját fakarddal megbosszulni akaró négyéves kisfiú pedig az édesapja, Pavel Štefánik. Šulek története tehát Štefánik számára egy közvetlen szemtanú, saját nagyanyja révén (aki unokájának állítólag gyakran mesélte el testvére tragikus történetét)⁹⁴ a családi és a nemzeti legendárium részévé vált.⁹⁵ Štefánik tehát a nagyanyja meséin keresztül, első kézből kaphatta azt a tapasztalatot, hogy a szlovák nemzeti célokért való elköteleződés korántsem veszélytelen, és az, aki az elveiért, az anyanyelvéért kiáll, szembekerülhet a magyar államhatalommal, és mindezt akár még az életével is fizethet.⁹⁶ Így, amikor a magyar törvényhozás képviselői – állítólag – fegyverrel fenyegették, az ilyenkor szokásos reakciók mellett más hatást is kiválthattak: előhívhatták, aktiválhatták azt a családjától örökölt traumát, miszerint ha a szlovák anyanyelved mellett kiállsz, az állam képviselői akár az életedre

⁹² Bartoňová (1968): i. m. 15–19.

⁹³ Vladimír Polívka: *Pamiatke Štefánikovej. Výbor článkov a úvah.* V Lučenci, (k. n.), 1929. 23.

⁹⁴ Ján Juriček: *M. R. Štefánik. Životopisný náčrt.* Bratislava, Mladé letá, 1968. 16; Štefánik (1938): i. m. 44.

⁹⁵ Polívka (1929): i. m. 24.

⁹⁶ 1848–1849 során nem Viliam Šulek volt az egyetlen, akit a család gyászolt: öccsét, Ludovít Šuleket, Jozef Miloslav Hurban káplánját ugyancsak elfogták és elítélték a magyar hatóságok – ő a komáromi várbörtönben halt meg kolerában, 1849 nyarán. Ezzel a két tragédiával azonban messze nem ért véget a Štefánik család által Milan Rastislav Štefánik születése előtt átélt olyan traumák sora, ahol az államhatalommal kerültek szembe.

is törhetnek. A transzgenerációs sebből⁹⁷ így lett saját tapasztalat, a családtól örökölt kereteket így töltötte fel személyes tartalommal.⁹⁸

Feltehetőleg nem a Szmrecsányi-affér volt az első ilyen tapasztalata. Štefánikot ugyanis diákként állítólag a millennium évében osztálytársai azzal fenyegették, hogy kidobják a szarvasi gimnázium emeletéről, ha nem élteti Kossuthot. Bár az eset leírása történeti szempontból számos kételyt ébreszt,⁹⁹ azt viszont tudjuk, hogy ez volt az egyik legerősebb története, amellyel felnőttként Magyarországhoz való viszonyát francia barátainak leírta.¹⁰⁰

Štefánik tanulmányait a prágai egyetemen folytatta, itteni aktivitásából is jól látszik, hogy Magyarország elhagyása számára nem egy praktikus, tanulmányi okokból meghozott döntés, hanem egy mélyen megfogalmazódott, érzelmi elhatározás volt. Szlovák diákegyesületi aktivitásán túl újságírói tevékenysége is ezt mutatja: 1901-ben, huszonegy évesen alig egy év alatt legalább ötvenhat cikket írt. Jelentős részükben a magyarországi közélettel, a magyar politikai élet visszasságaival foglalkozott: elsősorban a választásokkal, a névmagyarosítással, a nemzetiségi törvénnyel, a diákság magyarosodásával, a magyar érdekeknek alárendelt nemzetiségekkel, az autonómiával, a kivándorlással.¹⁰¹

⁹⁷ Koltai Mária: Transzgenerációs örökségeink. In Orosz Ildikó (szerk.): *Transzgenerációs történetek. Örökül kapott traumák és feldolgozásuk*. Budapest, HVG Könyvek, 2021. 7–33.

⁹⁸ Érdemes megemlíteni, hogy Jozef Škultéty évtizedekkel később úgy emlékezett vissza, hogy életében egyszer látta Štefánikot, 1907-ben, a pozsonyi vasútállomáson, és ahogy ránézett, egyből a Šulek-testvérek jutottak eszébe. Hogy ez a találkozás a Szmrecsányi-affér idején volt, hogy Škultéty egykorúan összekapcsolta-e Šulekot és Štefánikot, vagy csak utólag, azt nem tudjuk, megjegyzése azonban jól mutatja, hogy a párhuzam a kortársaknak is eszükbe juthatott. Jozef Škultéty: *Rozpomienka na Milana R. Štefánika*. In Štefan Osuský – Bohdan Pavlů (szerk.): *Štefánik. Kniha prvá: spomienky a postrehy*. Praha, Sváz slovenského študentstva, 1938. 13.

⁹⁹ Az eset nem szerepel a szarvasi gimnázium tanári értekezleteinek a jegyzőkönyveiben, ahol ennél jóval kisebb kihágásokról is szó esik, s állítólag tanár is látta az esetet. (Lásd a *Tanárértekezleti jegyzőkönyvek az 1895 és 1896-dik tanévről a szarvasi ág. hitv. ev. főgymnasiunban*. Szarvasi Vajda Péter Evangélikus Gimnázium Levéltára, Szarvas.) Az sem segíti a tisztánlátást, hogy az eset egyetlen fennmaradt leírása szerint egy erkélyről akarták kidobni az osztálytársai Štefánikot – csak hogy a szóban forgó épületnek, a szarvasi gimnáziumnak nem volt erkélye.

¹⁰⁰ Maurice Janin: Aký bol Milan Štefánik? In Dušan Kováč: *Milan Rastislav Štefánik a Maurice Janin. Pribeh priateľstva*. Bratislava, VEDA, 2020. 113.

¹⁰¹ SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 2, inv. č. 42, osobné zápisky 1902. Személyes feljegyzése szerint Štefánik 56 cikket írt egy év alatt, ebből csupán néhányat jelentetett meg Juraj Šujan. Milan Rastislav Štefánik: *Hlasistické články Milana R. Štefánika*. Szerk. Juraj Šujan. Praha, Mazáčova Slovenská knižnica, 1929. 25–79.

A prágai egyetem elvégzése után nyugat felé vette az irányt: Svájcba, majd Franciaországba ment, ahol ifjúkori álmát¹⁰² valóra váltva megpróbált elhelyezkedni csillagászként. Bár állandó státuszt és így biztos megélhetést sokáig nem tudott biztosítani magának, pár év alatt mégis sikeresen integrálódott a francia tudományos elitbe.¹⁰³ Ennek pedig hatalmas szerepe lehetett abban, hogy a magyar lapok 1907-ben leközlöjék a levelét: hiszen önmagát nem elkötelezett nemzetiségiként, hanem francia csillagászként pozicionálta, ami nyilvánvalóan más megítélés alá esett a budapesti szerkesztőségekben.

Ez a távolságtartás és bizalmatlanság azonban kölcsönös lehetett, hiszen alighanem Štefánik sem volt túl jó véleménnyel a magyar sajtóról. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a csillagász nem valamely kormánykritikus ellenzéki lapot vagy a *Népszavát* járatta Párizsba, és nem is a haladó, polgári gondolkodású, ekkor már Jászi Oszkár által szerkesztett *Husadik Századot*, hanem Rákosi Jenő lapját, a *Budapesti Hírlapot*.¹⁰⁴ Azt a *Budapesti Hírlapot*, amely bár pártoktól független, ugyanakkor nyíltan sovíniszta volt, és amelyben a főszerkesztő Rákosi már öt évvel korábban meghirdette, hogy meg kell teremteni a harminc millió magyar által belakott Magyarországot, amely majd meghódítja egész Kelet-Európát.¹⁰⁵ Ebből talán látható, hogy Štefánik nem a mérsékelt hangot, a sajátjához közel álló véleményt, a párbeszéd lehetőségét kereste, hanem a túlzókat, akiket könnyű felmutatni a „mi” – „ők” törésvonal túloldalán. Ehhez 1907 márciusában a vele utazó Szmrecsányi György is ideális partnernek bizonyult.

Az árvai Góliát: Szmrecsányi György

Az 1876-ban Árva vármegyében, Felsőkubinban (Vyšný Kubín) született Szmrecsányi György minden tekintetben a társadalom legmagasabb elitrétegéből származott. Identitásának alighanem fontos eleme volt, hogy családfáját

¹⁰² *Kimutatás a szarvasi ágost hitv. evang. Főgymnasiumban 1898. évi május és június hóban megtartott érettségi vizsgálatokról.* VIII. 54. 42; *Az 1897/98 tanévben a szarvasi főgymnasiumnál érettségi vizsgálatra jelentkezett tanulók életrajzi adatai.* Összeállította: Benka Gyula igazgató tanár. Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltár, Gyula.

¹⁰³ Kšiňan (2021): i. m. 16–90.

¹⁰⁴ SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 19. i. č. 769. A *Budapesti Hírlap* levele Milan Rastislav Štefániknak 1906. február 26-án.

¹⁰⁵ Az amerikai magyarok zászlója. *Budapesti Hírlap*, 1902. július 7. 1–3.

vissza tudta vezetni a cseh Lőrinc comesig, aki 1241-ben részt vett a tatárok ellen vívott muhi csatában. Apai dédapja Árva vármegye országgyűlési követe, apai nagyapja, majd apja is Árva vármegye főispánja volt.¹⁰⁶ Anyja a szomszédos Trencsén vármegye egyik legelőkelőbb katolikus családjából származó Marsovszky Sarolta, keresztapja pedig Császká György szepesi püspök volt.¹⁰⁷ Jogi tanulmányai után minisztériumi hivatalnok lett, majd 1905-ben Szabadelvű párti programmal, Ivan Pivko szlovákpárti jelölt ellenében Alsókubinban megválasztották képviselőnek.¹⁰⁸ Hamarosan azonban kilépett a Szabadelvű Pártból és átlépett a Néppártba, 1906-ban pedig Vágbesztercén (Považská Bystrica) egyhangú választáson (vagyis ellenjelölt nélkül) győzött.¹⁰⁹

Bár politikai pamfletek ritkán adnak hiteles képet az általuk célkeresztbe állított személyekről, mégis érdemes idézni egy Szmrecsányit gúnyoló karikatúrát. 1921-ben jelent meg egy *Politikai aprószentek* című kötet, amelyben Szmrecsányi portréja is helyet kapott: „Szép, magas ember. Az asszonyok a fölvidéki erdők sudar fenyveseihez hasonlítják, a férfiak a kóborló, szikár üveges tótokhoz. Azonban így vagy úgy, hiányzik róla a mi elveszett fenyveseink üde zöldje, vagy no, hátáról az üvegablakos láda.”¹¹⁰

Nem véletlen, hogy a pamflet szerzője épp felvidéki fenyveseket és „üveges tótokat” emleget Szmrecsányi kapcsán – a szlovák származás lebegtetésével való gúnyolódással alighanem a képviselő egyik érzékenyebb pontjára tapinthatott rá. Láthattuk, hogy Szmrecsányi bizonyosan jól tudott szlovákul, hiszen Štefánikot is ezen a nyelven szólította meg. Szlovák családneve, árvai származása is azt sejteti: a szlovák nyelv a 19. században feltehetően még domináns nyelv vagy a domináns nyelvek egyike lehetett a Szmrecsányi családban. Alighanem erre utalt Milan Hodža egy gúnyos megjegyzése is egy 1907. február 18-i parlamenti vitában, amikor csak úgy mellékesen, felszólalása tárgyától látszólag véletlenül elkalandozva, egy magától értetődő adat megerősítéseként kérdezett

¹⁰⁶ Szluha Márton: *Liptó vármegye nemes családjai*. Budapest, Heraldika, 2000. 723, 730–731.

¹⁰⁷ Alsókubini római katolikus keresztelelési anyakönyvek, 1876. *FamilySearch*.

¹⁰⁸ Fabro Henrik – Ujlaki József (szerk.): *Sturm-féle országgyűlési almanach 1905–1910. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól*. Budapest, Pesti Lloyd-Társulat, 1905. 400; Pivko egy évvel később Girált (Giraltovce) körzetében próbálkozott, szintén sikertelenül, ekkor azonban börtönbüntetést is kapott. Nadežda Jurčišinová: Súvislosti kandidatury Slovákov na poslancov uhorského parlamentu v okrese Giraltovce v roku 1906. *Annales Scientia Politica*, 9. (2020), 1. 29–44.

¹⁰⁹ Fabro Henrik – Ujlaki József (szerk.): *Sturm-féle országgyűlési almanach 1906–1911. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól*. Budapest, Wodianer F. és Fiai, 1906. 236.

¹¹⁰ Harongody János: *Politikai aprószentek*. Budapest, (k. n.), 1922. 13–14.

rá Szmrecsányinál, hogy „jó tótnak tartja-e magát?”, mire Szmrecsányi meg-
rökönyödve válaszolta, hogy neki nem anyanyelve „a tót”. Vitapartnere tettett
értetlenséggel csak ennyit mondott: „Ön nem tót? Bocsánat, pardon.”¹¹¹ A *Kép-
viselőházi napló* hangsúlyt, arckifejezést ugyan nem őrizhetett meg, az ezen,
láthatóan álnaiv visszakérdezés utáni, a jegyzőkönyvben is lejegyzett zajongás
azonban arra utal, hogy a szlovák képviselő a visszakérdezéssel természetesen
nem érdeklődni, hanem gúnyolódni akart, és célba is talált.

7. kép: Szmrecsányi György pozsonyi főispánként, a kép bal szélén magasodik, 1917

Forrás: *Pesti Napló Képes Műmelléklet*, 1933. március 12. 4.

Nem véletlenül keveredett ekkor Hodža és Szmrecsányi személyeskedő szóvál-
tásba az országgyűlés üléstermében. Szmrecsányi ugyanis ezekben a hónapok-
ban igen látványos szerepet vett fel: a provokatórét. Bár 1906-ban még kevésbé
volt aktív e téren, 1907 elejétől már a szlovák képviselők beszédét rendszeresen
közbekiabálásokkal (például „fel kell akasztani”, „mert olyan alakok vannak,
mint maga” stb.)¹¹² zavarta meg. Ebben az időszakban már alig tudott szlovák

¹¹¹ *Képviselőházi napló*. VI. kötet. 1907. január 19–február 21. Budapest, 1906. 424.

¹¹² *Képviselőházi napló* (1906): i. m. 148, 222.

képviselő Szmrecsányi közbekiabálása nélkül felszólalni. Hogy képviselői tevékenységének mennyire domináns eleme volt ez, jól mutatja a *Pesti Hirlap* 1907. február 18-i parlamenti tudósítása, amely így zárult: a ház holnap folytatja a vitát, Szmrecsányi György pedig a „tót-heccet”.¹¹³

A hatalmas termetű, minden tömegből legalább egy fejjel kimagasló, két méteres Szmrecsányinak¹¹⁴ azonban volt még egy állandó, közéleti-politikai kommunikációs eszköze, amelyet bevetett számos ellenfele, vitapartnere, így a szlovákok politikai érdekképviseletét ellátó képviselők, újságírók és értelmiségiek ellen is (és amellyel érdemes számolnunk a vasúti konfliktus vizsgálatánál is): az agresszió lehetőségének a lebegtetése, a fizikai erőfölény érvényesítésével való fenyegetés. A Szmrecsányiról szóló cikkek, hírek jelentős része ugyanis a párbajairól, verekedéseiről szól. Persze a párbajozás, főleg az 1890-es évektől kezdve, a magyar politikai elit rendszeres politikai eszközévé vált, és a nemzetiségi képviselők elleni fizikai erőszak sem volt példa nélküli az 1906-ban összeülő parlamentben,¹¹⁵ Szmrecsányi azonban szó szerint és átvitt értelemben is messze kimagaslott ebből a közegből. Az Arcanum adatbázisában a „Szmrecsányi György” + „párbaj” keresőszavakra 440 találatot kaphatunk, s 1907 és 1914 között 241 hírt olvashatunk a képviselő érintettségével lezajlott párbajokról. Természetesen nem vívott ennyi párbajt Szmrecsányi, azonban ebből a nagy számból jól látszik, milyen publicitást kaphatott egy-egy „becsületbeli ügye”. A legismertebb párbaja kétségkívül az volt, amikor 1914-ben kihívta és legyőzte Tersztyánszky Károly tábornokot, a budapesti hadtestparancsnokot,¹¹⁶ számunkra mégis fontosabb az első, hírlapokban olvasható, végül meg sem valósult párbaja.

A már többször említett 1907. február 18-i ülésnapon ugyanis Szmrecsányi és Milan Hodža nem csak Szmrecsányi vélt szlovák származása kapcsán konfrontálódott. Nem sokkal később ugyanis Hodža így oktatta ki Szmrecsányit: „figyelmztetem a t. képviselő urat, hogy ha továbbra is ilyen könnyelműen fogja fel ezen

¹¹³ Országgyűlés. *Pesti Hirlap*, 1907. február 19. 2–3.

¹¹⁴ A kortársak által gyakran Góliátként jellemzett (Párviadal Farkas és Szmrecsányi között. *Világ*, 1911. június 8. 13.) Szmrecsányi édesapjától örökölhette hatalmas termetét, hiszen az idősebb Szmrecsányi Györgyöt is úgy jellemezte Mikszáth, mint „akit két anya szült”. Mikszáth Kálmán: Az István-szoba. I. *Pesti Hirlap*, 1899. december 24. 3.

¹¹⁵ Cieger András: Küzdelem az arénában. Az erőszak szerepe a magyar parlamenti politizálásban a dualizmus korában. *Aetas*, 31. (2016), 1. 106–108.

¹¹⁶ Például Szmrecsányi és Tersztyánszky párbaja. *Budapesti Hirlap*, 1914. május 26. 11.

dolgokat, akkor igazán nem a szavahihető emberek benyomását fogja tenni.”¹¹⁷ Bár a megfogalmazás láthatóan óvatoskodó volt, ez az óvatosság mégis kétségtelenül kevésnek bizonyult: a szavahihetőség megkérdőjelezése a korban ugyanis egyértelműen a becsületet, jó hírnevet sértő vörös vonal volt. Nem csoda, hogy a házelnök azonnal rendreutasította Hodžát, és megfenyegette, hogy megvonja tőle a szót, mire Hodža elnézést kért. Szmrecsányi azonban nem törődött ezzel, még az ülés alatt elküldte Hodžához a segédeit és párbajra hívta ki őt.¹¹⁸ Hodža ezért az ülés végén még szót kért, megismételte, hogy nem állt szándékában személyében sérteni Szmrecsányit, de kész felelősséget vállalni szavaiért – és mentelmi jogáról lemondva bíróság elé állni. „Mondom, hogy a felelősséget minden szavamért elvállalom, tehát meg fogom ismételni szavaimat ott, a hol a szűkebb értelemben vett mentelmi jog nem véd és a sajtójogi illetőleg törvényszék előtti felelősséget azért igenis elvállalom, a párbajt azonban nem fogadom el. Nem fogadom el azért, mert azt kultúremberhez méltatlan hülyeségnek tartom.”¹¹⁹

Bár Hodžával nyilván sok kérdésben egyetértett Štefánik, a párbajjal kapcsolatos véleményük bizonyosan különbözött, már csak azért is, mert tudjuk, hogy a csillagász maga is többször kezdeményezett párbajt.¹²⁰ Az is valószínű, hogy Štefánik Szmrecsányi előéletét és a Hodžával való konfliktusát is jól ismerhette, amikor összefutott vele a vonaton, és az esetről a beszámolót megírta. Ez már csak onnan is sejthető, hogy az újságcikkben tudatosan provokálta Szmrecsányit, hiszen Hodža óvatoskodásával szemben olyanokat írt, hogy „Szmrecsányi ur tudva valótlanságot mond, – magyarán mondva hazudik”. Másutt azt írta, „[Szmrecsányi] állításaimat gyáván letagadja”, vagy hogy

„[j]ellemző úgy a szóbanforgó néppárti képviselőkre, mint politikai viszonyainkra nézve is, hogy elégtétel helyett – mihielyt nemzetiségi emberről van szó – gyáva letagadások és újabb itromba támadások és sértések járnak, melyek már magukban is eléggé illusztrálják az ezen

¹¹⁷ *Képviselőházi Napló* (1906): i. m. 424.

¹¹⁸ Képviselők lovagias ügye. *Friss Ujság*, 1907. február 19. 5.

¹¹⁹ *Képviselőházi napló* (1906): i. m. 444. Hodža kijelentését több magyar sajtóorgánus is alig leplezett szimpátiával fogadta. „A néppárt éktelen dühbegurult e kijelentés fölé. Csak azt nem tudjuk, hogy mi bántotta jobban tulajdonképpen a pártot: az-e, hogy Hodzsa kultúrembernek nevezte magát, vagy az, hogy nem akart a Szmrecsányi kardja elé állni, mert ha ez utóbbi volt a baj, akkor konstatálnunk kell, hogy a demokraták jobb katolikusok a néppártnál, mert azok még pápai engedéllyel sem párbajoznak.” *Országgyűlés* (1907): i. m. 2–3.

¹²⁰ Kšiňan (2021): i. m. 29., 76.

urak között honos hangot. Ha van merszem valamit elkövetni, akkor van merszem azt férfiasan be is vallani.”¹²¹

szmrecsányi Szmrecsányi György, Pozsony utolsó főispánja, a Nemzetgyűlés alelnöke, stb., a régi magyar politikai élet egyik legkiválóbb egyénisége, szeptember 22-én meghalt.

8. a–b kép: Egy meg nem valósult párbaj két szereplője: Milan Hodža és Szmrecsányi György
Forrás: hu.wikipedia.org, Milan Hodža; Szmrecsányi György

Hogy az alig 160 cm magas Štefánik¹²² akkor is ilyen harciasan provokálta volna a nagy termetű párbajhóst, ha ezekben a napokban nem tartott volna épp Párizs felé, hanem egyazon városban lett volna vele,¹²³ azt már soha nem tudjuk meg.

¹²¹ Štefánik (1907): i. m. 10.

¹²² SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 1. i. č. 6. Milan Rastislav Štefánik francia vadászengedélye 1908-ból. SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 1. i. č. 8. Milan Rastislav Štefánik francia útlevele 1912-ből.

¹²³ Érdeemes megjegyezni, hogy maga Štefánik ekkor pár napra egyébként ellátogatott Budapestre, így az elvi lehetőség megvolt rá, hogy találkozzanak és kihívják egymást párbajra Szmrecsányival. Megérkeztek i. é. március 26-án Budapestre. *Az Ujság*, 1907. március 27. 22.

Csomagok a vasútról

A következtetések levonásához érdemes áttekinteni, hogyan folytatódott a két férfi útja. Ami Szmrecsányit illeti, politikai karrierje meredeken ívelt felfelé, a háború alatt főispán lett Pozsony vármegyében, különböző politikai és katonai kalandorakciókba is bocsátkozott, 1920-ban pedig az Ébredő Magyarok Egyesületének, 1921-ben a képviselőháznak lett az elnöke.¹²⁴ Hogy tudatosította-e valaha, hogy mi történt később az általa 1907-ben majdnem megvert emberrel, aki aztán oroszlánrészt vállalt a történelmi Magyarország szétverésében és Szmrecsányi szülővidékének Csehszlovákiához csatolásában, nem tudjuk.

Az 1906 és 1908 közti események, köztük saját vasúti afférja azonban már komolyabb hatást gyakorolt Štefánik életére. Ő maga ugyan ritkán beszélt az esetről, s amikor szóba hozta, akkor is próbálta a személyes érzéseit háttérbe szorítani. Nem saját megéléstörténetét hangsúlyozta, hanem azt, hogy ebben a kis epizódban ráismert a magyar nemzetiségi politika „nagy egészére”:

„Az életcélom túl komoly és komplikált ahhoz, hogy hasonló epizódokkal részletesebben is foglalkozzak. Ön se ragadtassa el magát. Ez is csak egy megnyilvánulása annak a teljes erkölcsi becselenségnek, ami ma Magyarországon a közéleti nyilvánosságnak és a háttérnek minden rétegében dominál. A történelem és az egészséges logika majd megmutatják, hogy ami rothad, az nem lehet tartós.”¹²⁵

Az életpályán ennek ellenére azért megragadható egyfajta törés/változás. Ugyanis, bár – amint láthattuk korábban – már a Szmrecsányival való találkozás előtt is nagyon határozott, negatív véleménye volt szülőhazájáról és a magyar politikai elitről, még nem égetett fel minden hidat, még nem vágott el minden szálat, amely Magyarországhoz kötötte. 1907 előtt még nem csak azért utazott haza Magyarországra, hogy meglátogassa szüleit, szlovák barátait vagy az ország különböző városaiban élő testvéreit. Az 1900-as évek első felében Szarvason többször meglátogatta egykori szállásadójának családját¹²⁶ és első szerelmét is.¹²⁷

¹²⁴ Vidor Gyula: *Nemzetgyűlési almanach. 1920–1922. A nemzetgyűlés tagjainak életrajzi adatai.* Budapest, Magyar Lap- és Könyvkiadó Részvénytársaság, 1922. 142–143.

¹²⁵ Milan Rastislav Štefánik František Hromádának 1907. április 5-én. Közli: Polívka (1929): i. m. 78.

¹²⁶ SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 14. i. č. 516. Moravcsik Józsefné Štefánik Milánnak 1906. július 25.

¹²⁷ SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 11. i. č. 349. Chovan Emilia Štefánik Milánnak 1905. december 11.

Sőt, egykori osztályfőnöke és más tanárok is magyar nyelvű leveleket kaptak tőle még ebben az időben.¹²⁸ De ekkor még az is az elméleti elvi lehetőségek közt volt, hogy végleg hazatér. 1905 végén ugyanis apja azt javasolta neki, hogy vegye fel a kapcsolatot Konkoly-Thege Miklóssal, hogy az ógyallai obszervatóriumában állást kaphasson. Pavel Štefánik ezt azzal indokolta, hogy franciaországi tapasztalatai miatt tárt karokkal várnák, nem mellesleg pedig – szemben franciaországi helyzetével – állandó, magas fizetést is kaphatna, amivel legalább elkezdhetné törleszteni adósságait.¹²⁹ Hogy maga Milan Rastislav Štefánik mit gondolt apja javaslatáról, azt sajnos nem tudjuk,¹³⁰ az azonban bizonyos, hogy még fél évvel később is leveleztek az ügyről.¹³¹

1907 után azonban ezek az erőtlen kísérletek is elmaradtak. Családjától örökölt Magyarország-képét immár személyes tapasztalattal is alá tudta támasztani. Alighanem végleg meggyőződésévé vált, hogy a szlovákoknak nincs helyük Magyarországon. Bár tudjuk, hogy Štefánik értesült az ellene a publikált cikk miatt indított sajtóperről,¹³² fogadkozása ellenére nem állt ki szavaiért, és távol maradt a bírósági tárgyalástól. Valószínűleg pontosan látta, hogy a per végkifejlete, függetlenül a bizonyítható tényektől, az ő börtönbüntetése lehet csak. Nemcsak legjobb magyarországi barátjának, Vavro Šrobárnak az ügye, hanem számos, az országban akkor a szlovákok ellen indított per, vizsgálat is erre a következtetésre vezethette. Valószínűnek tarthatjuk, hogy a per elől nem megfutamodott, inkább innentől kezdve nem tekintette érvényesnek, rá vonatkozóan a magyar törvényeket, és nem tekintette hazájának Magyarországot. A következő években francia állami megbízásból a világot járta, 1910-ben pedig

¹²⁸ SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 14. i. č. 529. Neumann Jenő Štefánik Milánának 1905. július 13. SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 21. i. č. 848. Milan Rastislav Štefánik Mocskónyi Józsefnek. 1905. június 4.

¹²⁹ SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 4. i. č. 61. Pavel Štefánik Milan Rastislav Štefániknak 1905. december 16.

¹³⁰ A Štefánik-hagyaték érdekessége, hogy míg a Štefánik által kapott levelek általában megvannak (sok száz címzett és tízezres nagyságrendű levél), addig az általa küldött levelek, a misszilikék jórészt elvesztek vagy kallódnak – annak ellenére, hogy azt feltételeznénk, legkésőbb 1919-ben ezeknek a leveleknek az értéke nyilvánvalóvá vált minden címzett számára, az állami kultusz pedig kifejezetten elősegíthette, hogy a magánszemélyektől megfelelő őrzési helyre kerüljenek.

¹³¹ SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 4. i. č. 61. Pavel Štefánik Milan Rastislav Štefániknak 1906. június 22.

¹³² SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 6, inv. č. 66, Ladislav Štefánik Milan Rastislav Štefániknak 1908. június 24-én; šk. 16, inv. č. 590, Dušan Porubský Milan Rastislav Štefániknak 1907. november 27-én.

francia állampolgárságot szerzett.¹³³ Mi sem mutatja jobban, milyen távol került tőle a Magyarországra való hazatérés és a letelepedés gondolata, mint hogy még az is realisabb forgatókönyvnek mutatkozott, hogy Tahitin alapítson egy szlovák kolóniát.¹³⁴ Amikor 1913-ban ismét Tahitira utazott, a hajójegy *Race* rovatába a „French”, a *Nationality* rovatába „France” szavakat diktálta be.¹³⁵ Az év végén, egy magányosan töltött szilveszter estén mégis ezt jegyezte le a naplójába: „Nincsen többé hazám. Sodródok a világban, az ideáljaim beteljesítéséért küzdök. [...] És lehet hogy az én Szlovákiám számára is hasznosabb vagyok idegenben.”¹³⁶

Következtetések

A szlovák képviselők mandátumszerzése nyomán létrejövő erős, jól látható szlovák politikai reprezentáció és a politikai döntéshozó pozícióba frissen (számottevő gyakorlati tapasztalat nélkül) bekerülő koalíciós kormány közti konfrontációk a szlovák–magyar kapcsolatok példátlan eszkalálódásához vezettek 1906–1908 között, amelyek a társadalmi hálózatok távolabbi részeiig is elértek, és a leghétköznapiabb helyzetekben is kirobbanhattak. Ebben a végletekig feszült politikai helyzetben találkozott az állami erőszak traumáját magában hordozó, sőt, barátai révén személyesen is megtapasztaló, szlovákságára büszke, példátlan párizsi csillagászkarrierje miatt méltán öntudatos Štefánik és a szlovák származás vádját magától minél határozottabban eltávolítani akaró, az erőszak lebegtetésével mint kommunikációs eszközzel folyamatosan élő, Štefánik eszmetársaival pedig nap mint nap konfrontálódó Szmrecsányi. Elfojtott, épp hogy ki nem robbanó konfliktusuk szó szerint magában rejtette az országban uralkodó nemzetiségi konfliktusok mintázatait. Azt is érdemes hozzátenni: az európai politikával való kapcsolatokat egyre inkább elvesztő magyar politikai elittel szemben a nemzetiségek épp az ilyen ügyeken keresztül tudták felmutatni Magyarországot

¹³³ SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 1. i. č. 7. Milan Rastislav Štefánik iratai az ideiglenes és a végleges francia állampolgárságról, 1910, 1912.

¹³⁴ SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 4. i. č. 61. Pavel Štefánik Milan Rastislav Štefániknak 1910. október 30.

¹³⁵ Indexes to Passenger Lists of Vessels Arriving at San Francisco, California, 1893–1934. Passenger list, San Francisco, 1913. október 30. FamilySearch.

¹³⁶ Milan Rastislav Štefánik: *Zápisník Dr. M.R. Štefánika z Equadoru z r. 1913*. Szerk. Vladimír Polívka. Banská Bystrica, (k. n.), 1928. 157.

Európának,¹³⁷ Štefánik pedig a világháború alatt ennek is köszönhetően tudta a csehszlovák ügyet – személyes tapasztalataitól bizonyosan nem függetlenül – Tomáš Garrigue Masarykkal és Edvard Benešsel sikerre vinni.

Ennek a két évnek a története tehát, amely a vasúti fülkében lezajlott incidensten keresztül megmutatkozott most számunkra, egészen pontosan érzékelteti, hogy az egyensúlyozásra, mérlegelésre, önreflexióra képtelen, az ellenfél teljes elnyomására, elhallgattatására építő, szó szerint sokszor fizikailag is agresszív magyar nemzetiségi politika mennyire kontraproduktív volt. Az a néhány szlovák képviselő, aki 1906-ban bejutott a magyar országgyűlésbe, csak igen szerény politikai hatást tudott volna elérni. Mindössze néhány elbagatellizált, félresöpört interpellációt mutathattak volna fel eredményül. Az erre az új politikai helyzetre (tehát a szlovákok megjelenésére, a politikai térben való láthatóvá válására) adott magyar reakció akkora hullámokat vert, amelyek zaja Európáig és talán az első világháború utáni béketárgyalások terméig is elhallatszott.

Irodalomjegyzék

Felhasznált irodalom és kiadott források

- A kassaiak nem felejtene... *Dunántúl*, 1934. november 11. 1.
 A rózsahegyi izgatók. *Pesti Hírlap*, 1906. november 27. 15.
 A szarvasi pánszláv-csemeték. *Békésmegyei Közlöny*, 1907. május 9. 2–3.
 Ablonczy Balázs: Renegátok. A magyar revíziós politika szlovák ágensei a két világháború között. In Ablonczy Balázs: *NYOMBiztosítás. Letűnt magyarok*. Pozsony, Kalligram, 2011. 69–90.
 Affér a vasúti kocsiban. *Pesti Napló*, 1907. március 27. 10
 Alsókubin. *Pesti Napló*, 1906. május 3. 4.
 Az amerikai magyarok zászlója. *Budapesti Hírlap*, 1902. július 7. 1–3.
 Az elpárolgott levélíró. *Az Ujság*, 1908. június 21. 16.

¹³⁷ Nem véletlen, hogy Štefánik az eset leírásakor az „Európai kulturállam”, „ítéljen a mívelt európai közönség” kifejezésekkel operál, mint ahogy az sem, hogy az országgyűlési képviselőket „letörzsfőnökökzi”. A szlovákok barbárságképéről lásd Marta Fülöpová: *Feleselő képek. Magyarok és szlovákok egymásról alkotott képe a 19. századi szlovák és magyar prózában*. Pozsony, Kalligram, 2021. 98; Andrej Findor: *Začiatky národných dejín*. Bratislava, Kalligram, 2011.

- Bartoňová, Božena: *Vilko Šulek, Karol Holuby a ich úloha v Septembrovom povstaní v roku 1848*. Hlohovec, Vlastivedné múzeum Hlohovec, 1968.
- Bazin. *Pesti Napló*, 1906. május 1. 3.
- Beniczky barátai az öngyilkosságról. *Magyarország*, 1931. január 21. 3–4.
- Beniczky Ödön temetése. *Pesti Hírlap*, 1931. január 23. 5.
- Beretzky Ágnes: „Tündérország”, avagy „idegen ék”? Magyarország változó képe R. W. Seton-Watson műveiben (1905–1918). In Frank Tibor (szerk.): *Angliától Nagy-Britanniáig. Magyar kutatók tanulmányai a brit történelemről*. Budapest, Gondolat, 2004. 310–326.
- „Bethlen francia, sőt normandiai származású...” De Monzie könyve Bethlenről, Primo de Riveráról, Pilsudskyról, Stefanik cseh tábornokról stb. *Magyarország*, 1927. október 23. 2.
- Bokes, František: *Viliam Pauliny-Tóth, slovensky poslanec v r. 1869-72*. Turčiansky Sv. Martin, Matica slovenská, 1942.
- Bolgár Dániel: Incidenstörténelem és mikrotörténelem. [Sic!] In Papp Gábor – Szijártó M. István (szerk.): *Mikrotörténelem másodfokon*. Budapest, L'Harmattan, 2010. 49–81.
- Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Budapest, Korona, 1999.
- Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944). Parlament, pártok, választások*. 2. bővített és átdolgozott kiadás. Budapest, ELTE Eötvös, 2008.
- Bresztyenszky Kálmán: Vasúti kaland. *Az Ujság*, 1907. március 29. 8.
- Brown, Judith C.: *Szemérmetlen cselekedetek. Egy leszbikus apáca élete a reneszánsz Itáliában*. Ford. Pap Vera-Ágnes. Budapest, Osiris, 2001.
- Černovský process: pojednávany od 2. do 10. marca 1908 pred kr. súdnou stolicou v Ružomberku. Turčiansky Sv. Martin, Kníhtlačiarsky účastinársky spolok, 1908.
- Cieger András: Küzdelem az arénában. Az erőszak szerepe a magyar parlamenti politizálásban a dualizmus korában. *Aetas*, 31. (2016), 1. 102–131.
- Cieger András: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországn. 1867–1918*. Budapest, Napvilág, 2011.
- Cieger, András: Vofby a korupcia v dualistickom Uhorsku (1867–1918). In Peter Šoltés – László Vörös (szerk.): *Korupcia*. Bratislava, VEDA – Historický ústav SAV, 2015. 134–176.
- Čulen, Konštantin: *Slovenské študentské tragédie. II*. Bratislava, Slovenská Liga, 1935.
- Cseh szoborleplezés Nagyszombaton. *Szózat*, 1924. október 24. 7.
- Darnton, Robert: Egyik este. *BUKSZ*, 16. (2004), 3. 282–287.

- Davis, Natalie Zemon: *Martin Guerre visszatérése*. Ford. Lafferton Emese – Sebők Marcell. Budapest, Osiris, 1999.
- Demmel József: Az elfelejtett sortűz. Társadalom- és technikatörténeti gondolatok az 1907. évi csernovai események kapcsán. *Első Század*, 5. (2006), 1. 125–148.
- Demmel József: Ki a legnagyobb szlovák? *Ludovika.hu – Horizontok Blog*, 2022. február 16. Online: www.ludovika.hu/blogok/horizontokblog/2022/02/16/ki-a-legnagyobb-szlovak/
- Dohnány, Mikuláš: *Historia povstaŋja Slovenskeho z roku 1848*. [1. vyd.]. Skalica, Fraňo Xaveria Škvarnicl, 1850.
- Dolmányos István: A „Lex Apponyi” (Az 1907-ik évi iskolai törvények). *Századok*, 102. (1968), 3–4. 484–535.
- Dolmányos István: *A koalíció az 1905–1906. évi kormányzati válság idején*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1976.
- Egy nemzetiségi képviselő lemondása. *Budapesti Hirlap*, 1907. január 3. 4.
- Fabro Henrik – Ujlaki József (szerk.): *Sturm-féle országgyűlési almanach 1905–1910. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól*. Budapest, Pesti Lloyd-Társulat, 1905.
- Fabro Henrik – Ujlaki József (szerk.): *Sturm-féle országgyűlési almanach 1906–1911. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól*. Budapest, Wodianer F. és Fiai, 1906.
- Findor, Andrej: *Začiatky národných dejín*. Bratislava, Kalligram, 2011.
- Fülöpová, Marta: *Feleselő képek. Magyarok és szlovákok egymásról alkotott képe a 19. századi szlovák és magyar prózában*. Pozsony, Kalligram, 2021.
- Gerő András: *Az elsőprő kisebbség. Népképviselet a Monarchia Magyarországon*. Budapest, Közép- és Kelet-európai Történelem és Társadalom Kutatásáért Közalapítvány, 2017.
- Gratz Gusztáv: *A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918*. II. kötet. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1934.
- Gross, Jan Tomasz: *Szomszédok. A jedwabnei zsidók kiirtása*. Ford. Andor Mihály. Budapest, Új Mandátum – Max Weber Alapítvány, 2004.
- Harangody János: *Politikai aprószentek*. Budapest, (k. n.), 1922.
- Hegedüs Loránt: *Két Andrássy és két Tisza*. Budapest, Athenaeum, 1941.
- Holec, Roman: *Tragédia v Černovej a slovenská spoločnosť*. Bratislava, Matica slovenská, 1997.
- Holec, Roman: Nepochopený. Franko Kabina. In Roman Holec: *Zabudnuté osudy. 10 životných príbehov z novodobých slovenských dejín*. Martin, Matica slovenská, 2001. 155–176.
- Intermezzók. A képviselőház ülése. *Pesti Napló*, 1906. május 31. 3.

- Ivanka, Milan: *Slováci a Maďari. Politicko-historická úvaha*. Bratislava, Academia, 1923.
- Jager, Eric: *Az utolsó párbaj. Igaz történet bűnről, botrányról, istenítéletről*. Ford. Bori Erzsébet. Budapest, Gabo, 2021.
- Janin, Maurice: Aký bol Milan Štefánik? In Dušan Kováč: *Milan Rastislav Štefánik a Maurice Janin. Príbeh priateľstva*. Bratislava, VEDA, 2020.
- Jehlicska lemondása. *Pesti Hírlap*, 1907. február 26. 6.
- Jehlicska ügye. *Budapesti Hírlap*, 1907. január 22. 2.
- Jurčišinová, Nadežda: Súvislosti kandidatúry Slovákov na poslancov uhorského parlamentu v okrese Giraltovce v roku 1906. *Annales Scientia Politica*, 9. (2020), 1. 29–44.
- Juríček, Ján: *M. R. Štefánik. Životopisný náčrt*. Bratislava, Mladé letá, 1968.
- Kabina, František: *Môj program k nastávajúcej voľbe ablegátskej vo volebnom okrese Pezinok*. Budapešť, (k. n.), 1907.
- Katona Csaba: Két nemzedék. Egy apa-fiú konfliktus nemzetiségi háttére. *Sic Itur ad Astra*, (2006), 3–4. 209–236.
- Kedves Gyula: A várfoglaló kormánybiztos, avagy egy 48-as honatya civil hadszervezőként a védelem élén. Jeszenák János szerepe Lipótvár megszerzésében és a szlovák felkelés meggátlásában 1848 őszén. In Kedves Gyula – Pelyach István (szerk.): *Jeszenák János báró. Az 1848–1849. évi országgyűlés mártírjai*. Budapest, Országház, 2019.
- Képviselőházi napló*. VI. kötet. 1907. január 19–február 21. Budapest, 1906.
- Képviselők lovagias ügye. *Friss Ujság*, 1907. február 19. 5.
- Kodajová, Daniela: Az 1848–1849-es forradalom szlovák emlékezete 1918-ig. *Kor/ridor*, 1. (2014), 1. 20–50.
- Koltai Mária: Transzgenerációs örökségeink. In Orosz Ildikó (szerk.): *Transzgenerációs történetek. Örökölt traumák és feldolgozásuk*. Budapest, HVG Könyvek, 2021. 7–33.
- Kopčok, Andrej: Milan Hodža a donozemski Slováci. K začiatkom politickej aktivity Milana Hodžu a o predpokladoch jeho volebného úspechu v r. 1905 a 1906. *Dolnozemský Slovák*, 2. (1997), 1–2. 13–15.
- Kšňian, Michal: *L'homme qui parlait avec les étoiles: Milan Rastislav Štefánik, héros franco-slovaque de la Grande Guerre*, Paris, Eur'Orbem Éditions, 2019.
- Kšňian, Michal: *Milan Rastislav Štefánik. Muž, ktorý sa rozprával s hviezdami*. Bratislava, Slovart, 2021.
- Kšňian, Michal: *Milan Rastislav Štefánik. The Slovak National Hero and Co-Founder of Czechoslovakia*. London, Routledge, 2021.

- Kurhajcová, Alica: Dušan Porubský. Z redaktora predsedu syndikátu dennež tlače československej. In Ján Golian – Rastislav Molda (szerk.): *(Ne)obyčajné príbehy novínárov*. Ružomberok, Society for Human Studies, 2020. 70–106.
- Lajtai L. László: Tannyelv szabályozás és magyarnyelv-oktatás az 1918 előtti hazai alsó- és középszintű iskolákban a nemzetépítések tükrében. In Nagy Noémi (szerk.): *Nemzetiségi-nyelvi szuverenitás a hosszú 19. században*. Budapest, Gondolat, 2020. 130–154.
- Májér Jenő: Tót államfogylok Szegeden. *Szeged és Vidéke*, 1908. március 22. 6.
- Maťovčík, Augustín (szerk.): *Slovenský biografický slovník*. II. kötet. Martin, Matica slovenská, 1989.
- Matus László: A világjáró szlovák drótos: M. R. Štefánik életpályája. *Világtörténet*, 24. (2002), 2. 20–44.
- Megérkeztek i. é. március 26-án Budapestre. *Az Ujság*, 1907. március 27. 22.
- Michela, Miroslav: František Jehlička politikai páfordulatai 1918–1920-ban. *Pro Minoritate*, 13. (2005), tél. 32–44.
- Mikszáth Kálmán: Az István-szoba. I. *Pesti Hirlap*, 1899. december 24. 3.
- Mit akar a néppárt?* Budapest, (k. n.), 1895.
- Nagy Vilmos Márton: A csernovai tragédia magyar sajtója. In Bárány Attila (szerk.): *Történeti tanulmányok. XX. A Debreceni Egyetem Történelmi Intézetének kiadványa*. Debrecen, Debreceni Egyetem, 2012. 143–154.
- Nemzetiségi izgatás. *Pesti Napló*, 1906. november 27. 16.
- Nyomora elől menekült a halálba Beniczky Ödön. Hajnalban a budai Dunaparton egy padon agyonlőtte magát. *Ujság*, 1931. január 21. 3.
- Országgyűlés. *Pesti Hirlap*, 1907. február 19. 2–3.
- Pajkossy Gábor (szerk.): *Magyarország története a 19. században. Szöveggyűjtemény*. Budapest, Osiris, Budapest, 2006.
- Pál, Judit: Volebná korupcia v Sedmohradsku na začiatku obdobia dualizmu (1867–1872). In Peter Šoltés – László Vörös (szerk.): *Korupcia*. Bratislava, VEDA – Historický ústav SAV, 2015. 180–208.
- Pánszláv gimnazisták. *Békes*, 1907. május 5. 2–3.
- Papp József: A nemzetiségi képviselők és a koalíció kapcsolata az 1905–1906-os alkotmányos válság időszakában. In Egrý Gábor – Feitl István (szerk.): *A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19–20. században*. Budapest, Napvilág, 2005.
- Párviadal Farkas és Szmrecsányi között. *Világ*, 1911. június 8. 13.
- Pichler, Tibor: Miloš Štefanovič alebo modernom slovenskom politickom myslení pred hlasistami. In Tibor Pichler: *Etnos a polis. Zo slovenského a uhorského politického myslenia*. Bratislava, Kalligram, 2011. 61–77.

- Podhradský, Jozef. *Holuby a Šulek: smutnohra v 5 jednáňu*. Pešť, J. M. Trattner-Károlyi, 1850.
- Polányi Imre: *A szlovák társadalom és polgári nemzeti mozgalom a századfordulón*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1987.
- Polívka, Vladimír: *Pamiatke Štefánikovej. Vybór článkov a úvah*. V Lučenci, (k. n.), 1929.
- Pölöskei Ferenc: *A magyar parlamentarizmus a századfordulón. Politikusok és intézmények*. História – MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 2001.
- Programmy našich kandidátov. *Pešťbudínske Vedomosti*, 1865. október 31.
- Rapant, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Zimná výprava*. II/3. Martin, Matica slovenská, 1947.
- Rapant, Daniel: *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. Povstanie septembrové*. Dejiny. II/1. Martin, Matica slovenská, 1950.
- Ruszoly József: *A választási bíráskodás Magyarországon. 1848/1948*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980.
- Schwarczwölder Ádám: Az országgyűlési képviselőválasztások feletti bíráskodás kérése és az 1901-es „tisztá” választások. In Ujváry Gábor (szerk.): *Veritas Évkönyv*. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet – Magyar Napló, 2016. 47–61.
- Scotus Viator [Robert William Seton-Watson]: *The Racial Problems in Hungary*. London, A. Constable, 1908.
- Sirácký, Ján: Spoločný postup Slovákov a Srbov v južnej Báčke pri voľbe Viliama Pauliny-Tótha v Kulpíne roku 1869. In *Slováci v zahraničí. Zborník Ústavu pre zahraničných Slovákov MS*. Martin, Matica slovenská, 1971. 83–100.
- Škultéty, Jozef: Rozpomienka na Milana R. Štefánika. In Štefan Osuský – Bohdan Pavlů (szerk.): *Štefánik. Kniha prvá: spomienky a postrehy*. Praha, Sváz slovenského študentstva, 1938.
- Škvarna, Dušan: 1848–1849 a szlovák történetírásban és kulturális emlékezetben. In Szarka László (szerk.): *Párhuzamos nemzetépítés, konfliktusos együttélés. Birodalmak és nemzetállamok a közép-európai régióban (1848–1938)*. Budapest, Országház, 2017. 85–114.
- Štefánik cseh tábornok anyjának nyilvános vádja Benes külügyminiszter ellen. *Magyarság*, 1922. augusztus 13. 3.
- Štefánik, Ladislav: Můj brat generál dr. Milan Rastislav Štefánik. In Štefan Osuský – Bohdan Pavlů (szerk.): *Štefánik. Kniha prvá: spomienky a postrehy*. Praha, Sváz slovenského študentstva, 1938.
- Štefánik Milán: Vasúti kaland. *Az Újság*, 1907. március 31. 10
- Štefánik, Milan Rastislav: *Hlasistické články Milana R. Štefánika*. Szerk. Juraj Šujan. Praha, Mazáčova Slovenská Knížnica, 1929.

- [Štefánik, Milan Rastislav]: Kirgizek közt – magyarok közt. *Népszava*, 1907. március 24.
- Štefánik, Milan Rastislav: *Slovenšti poslanci*. SNA, osobný fond Milana Rastislava Štefánika, šk. 29, inv. č.985, koncept článkov.
- Štefánik, Milan Rastislav: *Zápisník Dr. M.R. Štefánika z Equadoru z r. 1913*. Szerk. Vladimír Polívka. Banská Bystrica, (k. n.), 1928.
- Steier Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben, I. A kérdés története*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1937.
- Steier Lajos: *A tót nemzetiségi kérdés 1848–49-ben, II. Okmánytár*. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1937.
- Stodola, Emil: *Prelom. Spomienky, úvahy, štúdie*. Praha, Mazáč, 1933.
- Szabó Dániel: A Néppárt az 1896. évi országgyűlési választásokon. *Századok*, 112. (1978), 4. 730–756.
- Szabó Dániel: A Néppárt megalakulása. *Történelmi Szemle*, 20. (1977), 2. 169–208.
- Szijártó M. István: *A történezmikroszkópja. A mikrotörténelem elmélete és gyakorlata*. Budapest, L'Harmattan, 2014.
- Szijártó M. István: Előszó. In Papp Gábor – Szijártó M. István (szerk.): *Mikrotörténelem másodfokon*. Budapest, L'Harmattan, 2010. 12–16.
- Szluha Márton: *Liptó vármegye nemes családjai*. Budapest, Heraldika, 2000.
- Szmrecsányi és Tersztyánszky párbaja. *Budapesti Hirlap*, 1914. május 26. 11.
- Szudová, Kristína Estera: Čo sa zo Spovede vynechalo. Neznámy svet Ľudovíta Jaroslava Hrdličku. In Ľudovít Jaroslav Hrdlička: *Spoved' a účtovanie exulanta*. Bibliotheca Ludovici Haan. Szerk. Kristína Estera Szudová. Békéscsaba, VÚSM, 2020. 169–176.
- Trencsénbaán. *Pesti Napló*, 1906. május 1. 10.
- Trokan, Ján: *Mijawa s nowim wekom: Básen we čtírech zpewoch*. Skalica, F. X. Škarnicl, 1851.
- Vacovský [Milan Ivanka]: *Slováci a Madari: Politicko-historická úvaha*. Praha, (k.n.), 1911.
- Vacovský [Milan Ivanka]: *Slováci a Madari: Politicko-historická úvaha*. Pittsburgh, Slov. Līga v Amerike, 1914.
- Vasúti kaland. *Az Ujság*, 1907. március 27. 10.
- Véritélet 16 „tót izgató” ellen. 6 évi 4 hónapi államfogház és 4700 korona pénzbüntetés. *Népszava*, 1906. december 7. 5.
- Vidor Gyula: *Nemzetgyűlési almanach. 1920–1922. A nemzetgyűlés tagjainak életrajzi adatai*. Budapest, Magyar Lap- és Könyvkiadó Részvénytársaság, 1922.
- Vofba v Pezinku. Od nášho dopisovateľa. *Slovenský týždenník*, 1907. március 12. 1.

Demmel József

- Vörös, László: Politická korupcia a parlamentné voľby v Uhorsku v období dualizmu. In László Vörös (szerk.): *Politická korupcia na území Slovenska a Čiech v 19. a 20. storočí*. Bratislava, VEDA – Historický ústav SAV, 2020. 83–125.
- Za tú našu slovenčinu!; Nech žije dr. Milan Ivanka!; Za všeobecné tajné hlasovacie právo! V Modre*, 1907.
- Zikmundík, Ján: Rozpomienka na M. R. Štefánika. In Arnošt Bareš (szerk.): *Štefánikův memoriál*. Praha, Památník odboje, 1929. 56–58.
- Zilizi Zoltán: A Lex Apponyi végrehajtása a Liptó megyei evangélikus iskolákban. *Sic Itur ad Astra*. (2006), 3–4. 237–268.

Felhasznált napi- és hetilapok

- Az Ujság*, 1907–1908.
- Békés*, 1907.
- Békésmegyei Közlöny*, 1907.
- Budapesti Hirlap*, 1902, 1907, 1914.
- Dunántúl*, 1934.
- Friss Ujság*, 1907.
- Magyarország*, 1927.
- Magyarság*, 1922.
- Népszava*, 1906.
- Pešťbudínske Vedomosti*, 1865.
- Pesti Hirlap*, 1906, 1907, 1931.
- Pesti Napló*, 1906, 1907.
- Slovensky týždenník*, 1907.
- Szeged és Vidéke*, 1908.
- Szózat*, 1924.
- Világ*, 1911.

Levéltári hivatkozások

- Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltár, Gyula
- Kimutatás a szarvasi ágost hitv. evang. Főgymnasiumban 1898. évi május és június hóban megtartott érettségi vizsgálatokról*. VIII. 54. 42.
- Az 1897/98 tanévben a szarvasi főgymnasiumnál érettségi vizsgálatra jelentkezett tanulók életrajzi adatai*. Összeáll. Benka Gyula igazgató tanár.

Országos Széchényi Könyvtár Térképtár

Kreith Béla (terv.): *Térkép az 1906–11. évi országgy. képviselőválasztások eredményéről összehasonlítva az 1905. évi választások eredményével.* Közrem. Zsolnay Vilmos.

Budapest, A fővárosi 1848/49-i Ereklýe-gyűjtemény és Kossuth Múzeum, [1906].

Slovenský národný archív (SNA), Bratislava

Osobný fond Milana Rastislava Štefánika

Štátný archív, Ivánka pri Nitre

Nitrianská župa I. ŽV a ŽMV, e) Ústredný volebný výbor Zápisnica o priebehu volieb 1861, 1865, 1869.

Szarvasi Vajda Péter Evangélikus Gimnázium Levéltára, Szarvas

Tanárértekezleti jegyzőkönyvek az 1895 és 1896dik tanévről a szarvasi ág. hitv. ev. főgymnasiumban.

Internetes hivatkozások

Alsókubini római katolikus keresztelési anyakönyvek, 1876. *FamilySearch*. Online: www.familysearch.org.

Indexes to Passenger Lists of Vessels Arriving at San Francisco, California, 1893–1934. Passenger list, San Francisco, 1913. október 30. *FamilySearch*. Online: www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C9BL-2QG6-J?cc=3477656&personUrl=%2Fark%3A%2F61903%2F1%3A1%3ACNRJ-Z56Z

Magyar Parlamenti Gyűjtemény: *Választási térkép 1896–1901*. Online: <https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/valasztasiterkep/eredeti/1896-1901.gif>

Magyar Parlamenti Gyűjtemény: *Választási térkép 1901–1905*. Online: <https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/valasztasiterkep/eredeti/1901-1905.gif>

Magyar Parlamenti Gyűjtemény: *Választási térkép 1905–06*. Online: <https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/valasztasiterkep/eredeti/1905-06.gif>

Magyar Parlamenti Gyűjtemény: *Választási térkép 1906–10*. Online: <https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/valasztasiterkep/eredeti/1906-10.gif>

Najväčší Slovák [„A legnagyobb szlovák”]. *Wikipédia*, 2022. szeptember 24. Online: https://sk.wikipedia.org/wiki/Najväčší_Slovák

The paper analyses the history of a verbal exchange that followed an electoral campaign. The quarrel took place in a Bratislava-bound railway carriage in 1907. One of the participants was Milan Rastislav Štefánik, an astronomer and diplomat living in France at that time. He became vice-president of the Czechoslovak National Committee during World War I and the Slovak founder of Czechoslovakia. The other participant was

György Szmrecsányi, a member of parliament for the People's Party. The history of the quarrel sheds light on the Hungarian nationality policy at the turn of the century and the Slovak elites' views on Hungarian elite and the Hungarian state. The outcome of the parliamentary election of 1906, was not only that the governing Liberal Party lost its position after decades and the elite of the opposition gained political power. The Slovakian national movement also gained more seats than ever before. Between 1906 and 1908, the clashes between such a visible Slovakian political representation and the new coalition government (which hardly had any practical experience) led to the unprecedented escalation of Slovakian-Hungarian relations. This tension reached very far and could become explosive in communities far from the centre, and in rather mundane situations. It was in this context that a professionally established, confident Štefánik, proud of his nationality met Szmrecsányi, a candidate for the by-election at Bazin that was to take place in 1907 and who by then kept clashing with those that thought much like Štefánik on a daily basis. Their suppressed conflict, which nearly led to violence, showcased the patterns of interethnic tension occurring ever more frequently in the country.
